روهڙيءَ جا رهبر

ليکڪ

هرچاڻي گدومل ڪشنڙمل

چاپو ٻيو   جلد ٥٠٠

جون ١٩٦١

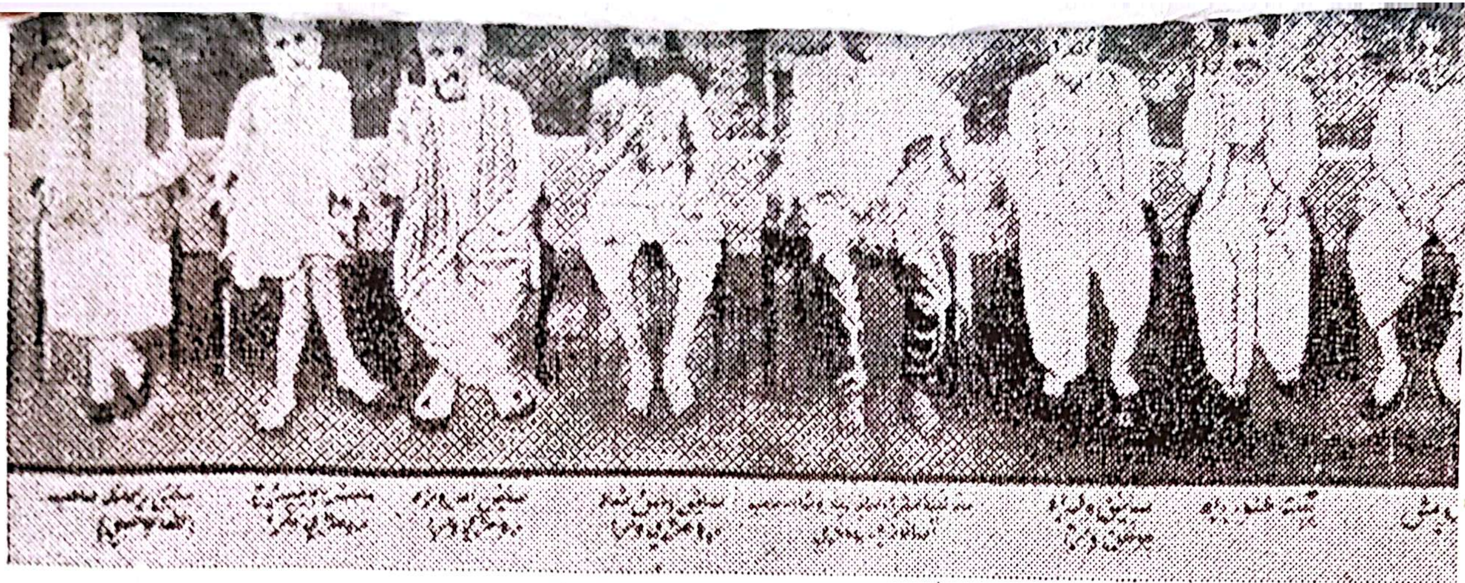
قيمت سوا روپيه

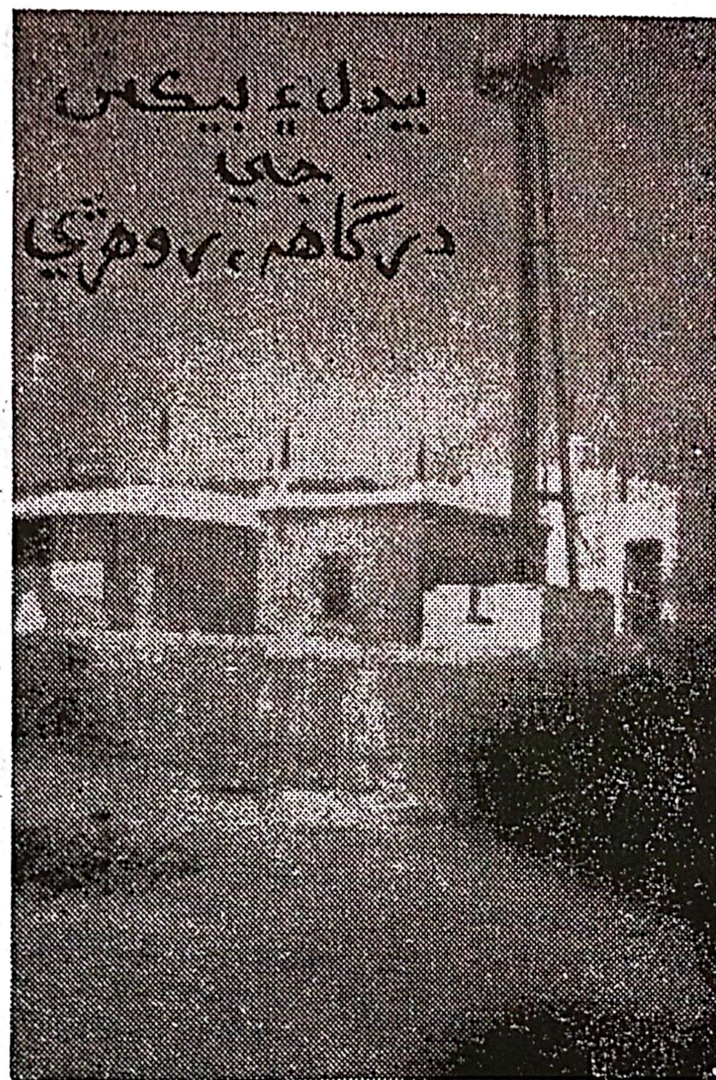
پرڪاشڪ

صوفي ساهتيه منڊل

بلاڪ اي ١٩، گهر نمبر ١١

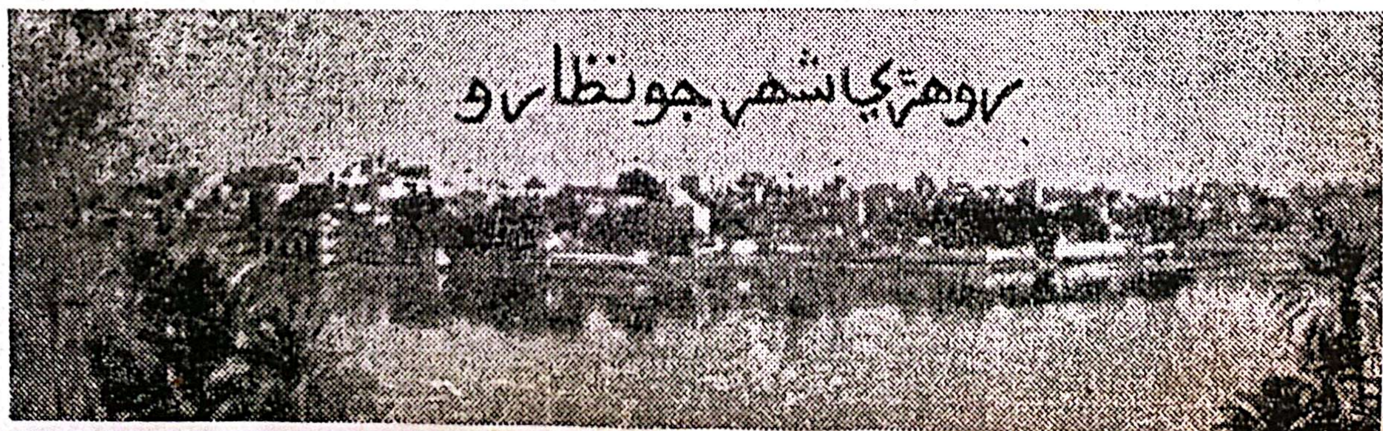
ڪليان ڪئمپ نمبر ٥

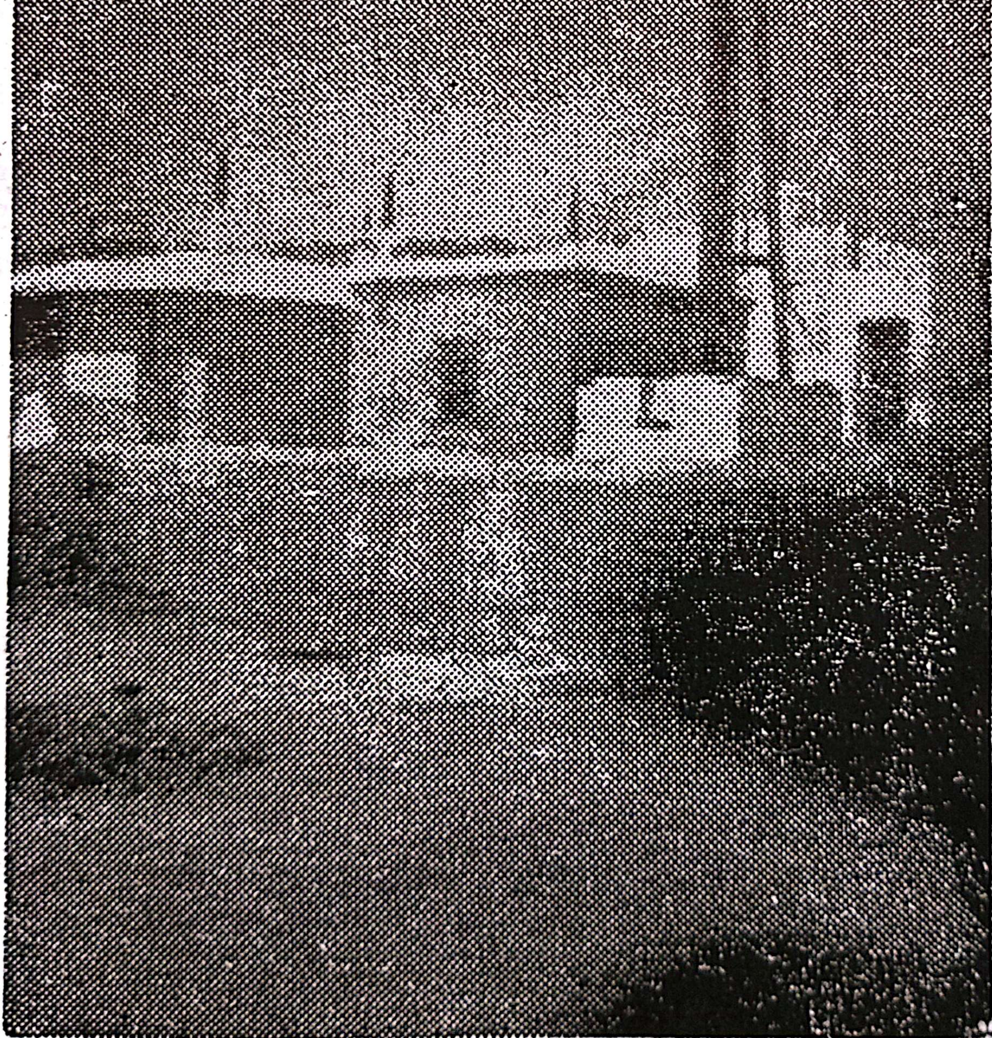

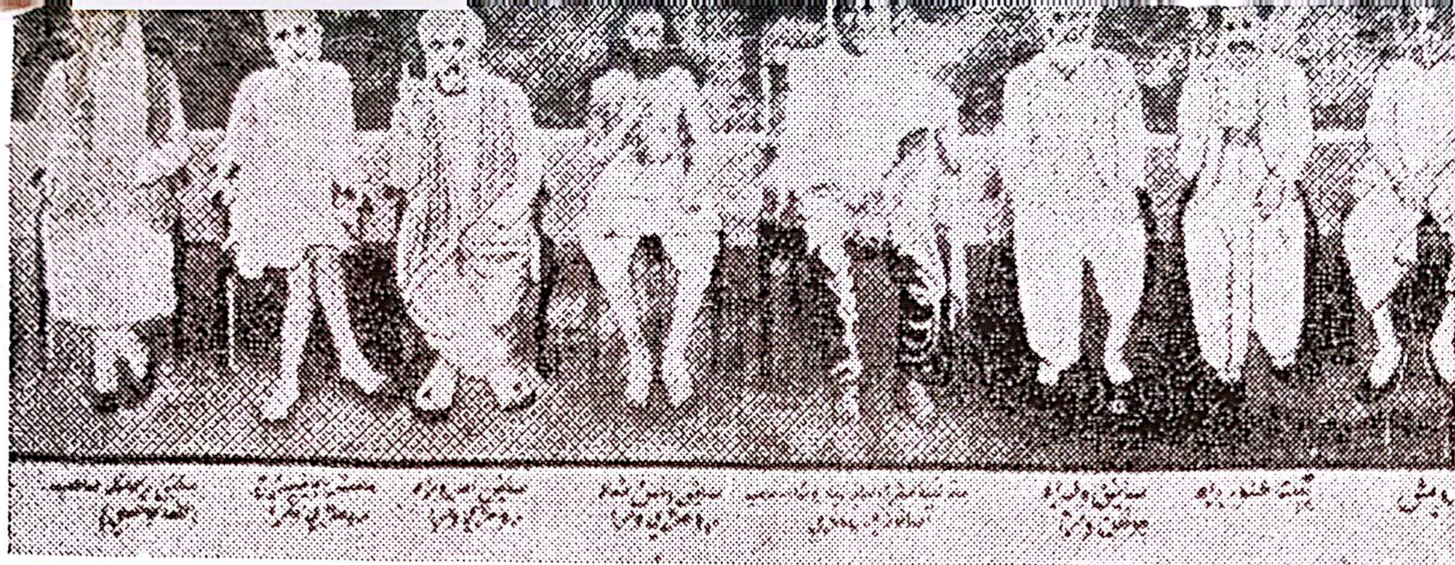

روهڙيءَ
جا
رهبر

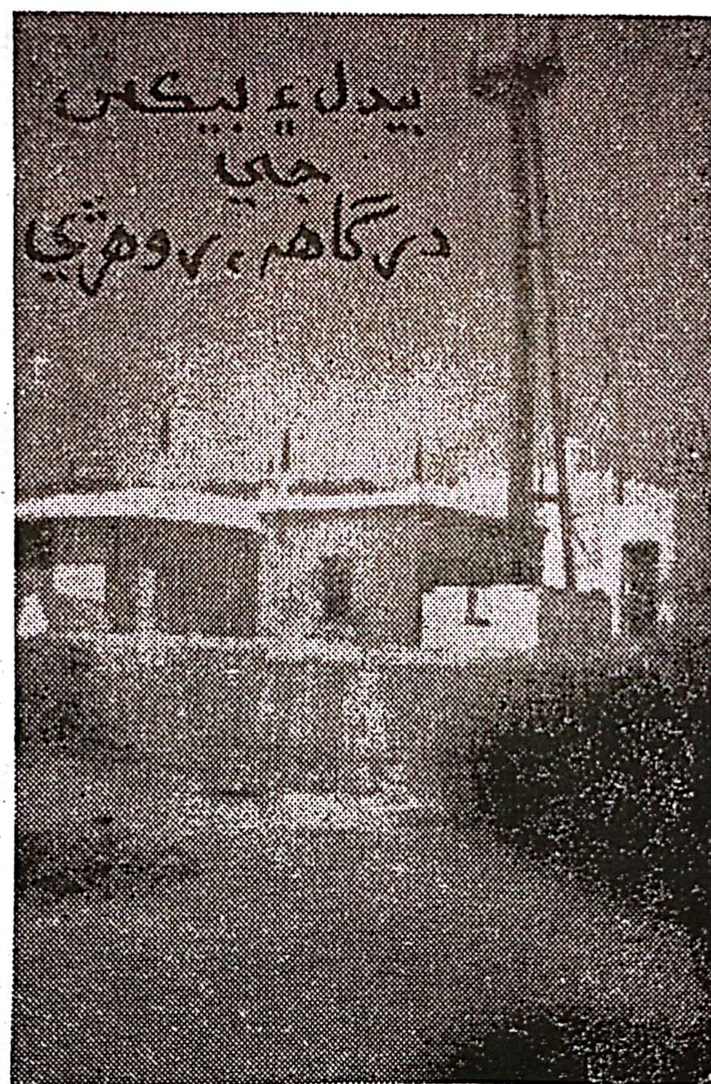
هرجاڏي
گدومل
ڪتڻ مل

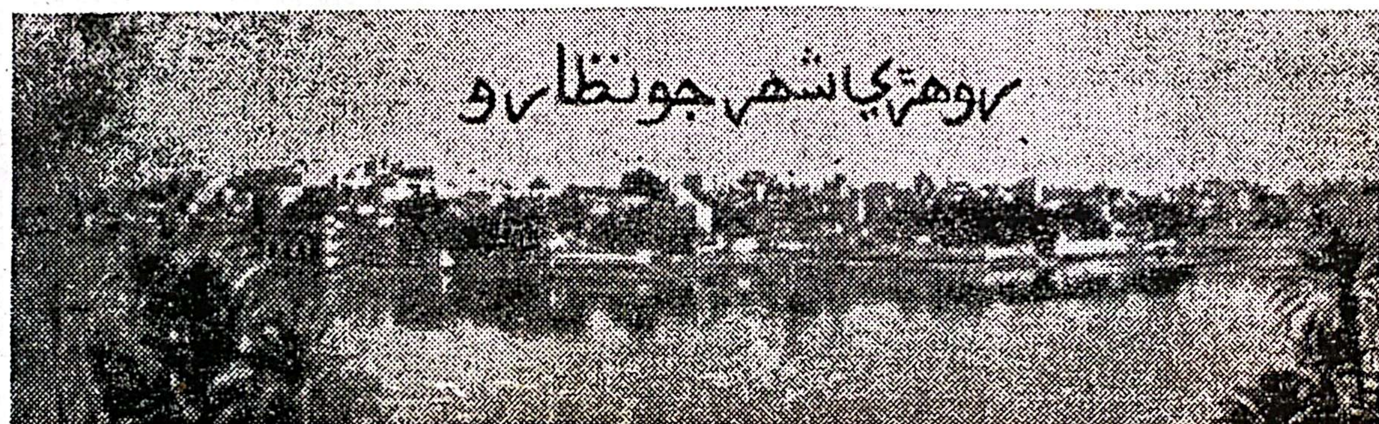

بيدل ۽ بيڪس
جي
مزار، روهڙي

هرجاڻي
گدومل
ڪتڙمل

روهڙيءَ
جا
رهبر

فهرست

سکر ضلع ۾ سنڌو نديءَ جي ساڄي ڪپ تي هڪڙو شهر آهي، نهايت جهونو ۽ ڳتيل. جنهن جي تواريخ نهايت ڪهڙي ۽ روايت بلڪل نرالي، رنگ ۽ ڍنگ عجيب و غريب آهي. ان شهر ۾ فقير بيدل ۽ بيڪس جي خانگاه، پاڻي پاروشاه جي ڏيوري، سمت وسٽا گهوٽ جو ڳڪاٽو ۽ بيون ڪيتريون ئي درگاهون، مسجدون ۽ مندر آهن. جنهن ڪري گهڻا طالب درشن لاءِ اچن ٿا. ان ڪري ڪيس شرف ۽ مشهوري ملي آهي. هن شهر جو نالو روهڙي شريف آهي ۽ منجهس ايترا ته فقير ٿي گذريا آهن، جن جي حد حساب جي بات ڪانهي. ڳليءَ ڳليءَ، گهٽيءَ گهٽيءَ ۽ محلي محلي ۾ ڪنهن نه ڪنهن پير پيغمبر جي تربت آهيئي آهي. جئين هڪ اردو شاعر روهڙيءَ جي ساراهه ڪندي چيو آهي:-

ڪريان صفت مان روهڙيءَ جي- اٿي آهن سوا لک پير

١- جاڪي ڏيکو وار مبارڪ- خلقت آئي وهير

٢- وچ درياه خواجه رهندا- او نديان دا پير

٣- ندي ڪناري سهڻا رهندا- حاجا شاهه پير

٤- پڪ بزار ۾ سهڻا رهندا- او پيران دا پير دستگير

٥- ڳکر نام اڪ جگه سهڻي دي- بيدل بيڪس پير

٦- ميمڻ محل ۾ سهڻا رهندا - او سپان والا پير (ٻخاري شاه)
٧- ڳانگوٽيءَ ۾ سهڻا رهندا - شاه حيدر حقاني پير
٨- اعليون اعليٰ پير رهندي - قرندي مست فقير
٩- خادم حسين قوالي ٿاهي - مدد پنج تن پير

تنهن کان سواءِ جيڪڙا جاڳندا درويش ۽ مست فقير ۽ اڄ ڏينهن سوڌو ڪيترائي روهڙيءَ ۾ گهمندا ڦرندا نظر اچن ٿا. چون ٿا ته ١٤ مست فقير ۽ ٧ سالڪ درويش هميشه روهڙيءَ ۾ رهندا ايندا ۽ سدائين هوندا. چاڪاڻ ته اهي سنت وار مبارڪ جي بچاءَ لاءِ رهيل آهن جا ڳالهه هيٺينءَ طرح آهي:-

هڪڙي دفعي جي ڳالهه آهي ته محمد غزنوي جنهن هندستان تي ١٧ ڪاهون ڪيون هيون، سو جڏهن سنڌ مان روهڙيءَ شريف جي شهر مان لنگهي ٿو، اهو مهينو حج شريف وارو هو ۽ روهڙيءَ ۾ ميلو لڳو پيو هو. پڇڻ تي معلوم ٿيس ته روهڙيءَ ۾ هڪ درگاه تي پيغمبر حضرت محمد صلعم جنجي سونهاريءَ جو هڪ وار رکيل آهي ۽ سال بسال ان جي ڏسڻ لاءِ هزارين مسلمان اچي ان مهني ۾ ڪٺا ٿيندا آهن انڪري ٿي روهڙيءَ کي Mecca in Miniature هڪ ننڍو مڪو مدينو ڪري سڏيندا آهن ۽ سوا لک پيرن جو گهر. ٻڌي ڪرڻ لاءِ بادشاه فرمايو ته 'صبحان الله! ٻاڻ ۾ زيارت ڪندا سين،' درگاه جي درٻارن کي چوائي موڪليائون. ٿي ڏينهن تي وار مبارڪ ڏسڻ جو

مڪمل انتظام ٿي ويو. سوالن جي دوران ۾ جڏهن بادشاه پڇو ته ڪهڙي ثابتي آهي ته هيءَ وار حضرت محمد صلي الله عليه وسلم جن جو آهي ته درگاه وارن فرمايو ته ثابتي اها آهي ته جڏهن ان وار کي کلي پڌر ۾ ظاهر ڪبو ته سورج کي مجال نه آهي جو ان جي تابش جو مقابلو ڪري ۽ سچ پچ ٿيو به ائين ته جڏهن وار کي درگاه مان ٻاهر ڪڍي کلي آسمان جي هيٺان آيا (جو بادشاه پڪ ڪرڻ ٿي چاهي) ته سورج يڪدم ٻادلن سان ڍڪجي ويو. پوءِ هندوستان جي شهنشاه اهو وار مبارڪ زبردستيءَ پاڻ سان غزنويءَ کڻي وڃڻ ٿي چاهيو. جو هن جي پڇاءَ ۾ هي روهڙيءَ جا مست فقير ۽ سنت نڪري نروار ٿيا ۽ بادشاه کي چئلينج ڪيو ته جيڪڏهن تون هن دنيا (ڌرتيءَ) جو بادشاه آهين ته اسين به هن دنيا جا بادشاه آهيون. ايراني وغيره ٻولين ۾ بادشاه کي سمجهائي باز آندائون ته تون اهڙي ڦرلٽ ۽ زبردستي نه ڪر. چون ٿا ته بادشاه تي اهڙو اثر پيو جو وري سنڌ ۽ گجرات طرف ڪڏهن به نه ڪاهيائين.

انهيءَ تاريخي لحاظ کان ڏسبو ته روهڙي هڪ بلڪل قديم ۽ جهونو شهر آهي. چچ، چندر ۽ ڏاهر راجائن جي زماني ۾ هن شهر جي هستيءَ جو قدر هو جو الور (اروڙ) سان ان جو سڌو تعلق هو. قدرتي نظارن جي 'حسن شناس' نگاه سان نهاربو ته به جن کي نيڻن ۾ نور

۽ نزاڪت آهي تن کي مدهوش ڇگيون ٿي خريدن ٻسنت
۾ ايندا هون. فقير بيدل سائينءَ جا وچن آهن:-

زهي لوهڙي که چون جنات عدن است
سراپا مجمع آرام و امن است
زيارت گاه هر روشن ضميري
دليل راه هر جان منيري
ز آبستان شمالش تازه و تر
ز کوهستان جنوبش صاف مانور
ز ريگستان بود شرقش مصفا
ز باغستان شده غربش معطرا

بيدل سائينءَ جي چوڻ موجب روهڙي شهر کي چار حدون آهن: باغستان، ڪوهستان، آبستان ۽ ريگستان. هڪ طرف قدرتي ميدان چلڪندڙ رانيءَ سان ڀريل جتي هڪ اٿاهه ساگر اڪانت جو ڀيو اکين کي ڀاسي. ٻئي طرف سنڌو ساگر جي لهرن جي لوڏ ۽ ’ڏيکَ‘ وڏ درياهه جي ڏوڙ جي ڏهشت ۽ ڪُنن جا ڪڙڪا، ٽئين طرف روح جي رونق ۽ نور ڏهن ٽڪرن جا قدرتي قلعا، جي دور دور آڪاس گرڀ يا افق (Horizon) سان من ملائي چپ چاپ ۾ چپ چوري روح رهاڻ ڪري رهيا آهن ۽ شهر جي بچاءَ لاءِ مورچا بندي رهيا آهن ۽ چوٿين طرف باغن جي بهاري جن ۾ ڀانت ڀانت جا ٻوٽي نراليون نراليون لائيون لڳيون چت کي چرچ لائي رهيا آهن ۽ جتي ڪوئلن جي وچم

ٻاڌائي "وهيو، وهيو" جي واڪن سان افلاڪ ۾ ٻرلاٽ پيدا ڪري رهيا آهن. جي سڄڻ نظر جو دائرو وڌائي وسيع ڪري نيڻن کي چوڦير وچڪر هلائيندا تن کي هيءَ حقيقت محسوس ٿيندي، ٻاقي ٻيا هن قديم شهر جي قدرتي رونق جي ٻرڪ کان محروم رهي اگيان جي اونده ۾ سمايل رهندا.

گر نه بيند بروز شپره چشم

چشمهٔ آفتاب را چه گناه

(سعدي)

پر وڏي وڏائي هن شهر جي هيءَ آهي جو منجهس ڪي مرد خدا جا سچا سالڪ پيدا ٿيا، جن تي سنڌ کي ناز آهي - جهڙوڪ پاڻي پاروشاه، وسڻ گهوٽ ۽ بابا نيڀراج جن جي يڪتيءَ جي آلاپ روهڙيءَ جي روح ۾ رهيل آهي ۽ صوفي درويش بيدل ۽ بيڪس جنهنجي ٻرهه جي ٻاهه ۽ صوفياڻي سرود مان ۾ هڪ متوالي موج آهي تا ڪن ۽ لاهوت جو لقاءَ تا پسائين. اهڙا مهاپرش هن پراڻي شهر کي پنهنجي هستيءَ سان منور ڪري ويا- ان سبب ڪري اسان جي شهر کي عاليشان زيارت گاهه جو شرف ۽ شان مليو. هاڻي اچو ته اهڙن جي جيون ڪٿا پڙهي پنهنجو جيون ا سڦلو ڪريون.

فقير بيدل ۽ بيڪس بادشاهه

هيءَ هڪ طالب ۽ مطلوب، مرشد ۽ چيلي جي ڪهاڻي آهي جي ٻئي ساڳي وقت پيءُ ۽ پٽ به هوا.

فقير قادر بخش جنهنکي ادب وچان روهڙيءَ جا ماڻهو ”ولي سائين“ ڪري چوندا آهن ۽ جنهن جو تخلص 'بيدل' آهي ۽ سندس پٽ محمد محسن ”ننڍو سائين“ تخلص 'بيڪس' ٻئي سنڌ ۽ ٻاهر هند ۾ به مشهور آهن. بيدل سنه ١٨١٤ع مطابق ١٢٣٠ هجري روهڙي شريف ۾ ڄائو هو. سندس پتا جو نالو خليفو محمد محسن هو، جو پڻ هڪ ولي ۽ درويش هو. چون ٿا ته جڏهن فقير قادر بخش بيدل پيدا ٿيو، ته سندس پتا خليفو محمد محسن، سيد مير جان الله شاهه (جو پڻ روهڙيءَ جو هڪ وڏو درويش ۽ پارسي شاعر هو) جي ڪچهريءَ ۾ ويل هو. اتي هڪ شخص اچي خبر ڪئي ته فقير صاحب جي اولاد ٿيڻ جي مبارڪ هجيو، فرزند ڄائو آهي، پر پير مڙهال اٿس. اهي لفظ ٻڌڻ سان مير صاحب جن فرمايو ته ”ابا مڏو نه چئو، اهو روهڙي شهر جو جهنڊو ٿيندو. جو جهنڊو اڄ ڏينهن بيدل ۽ سندس پٽ بيڪس جي يادگار ۾ درگاهه تي جهولندو رهي ٿو.

ساڳيءَ طرح سندس پٽ فقير محمد محسن 'بيڪس' به ڄمندي ئي ڄام هو. ڳالهه ٿا ڪن ته جڏهن بيڪس پيدا ٿيو ته سندس ڏائيءَ کي ناڙي ڇڪڻ لاءِ چاقون هٿ نه ٿي آيو تڏهن ڄاول ٻار (بيڪس) فرمايو ته ”ابا چاقون پينگهي ۾ پيو اٿو.“ ڄاول ٻار جي ڳالهائڻ حاضرين جي دل ۾ حيرت ۽ هراس پيدا ڪيو. انهيءَ وقت سندس پتا فقير عبدالقادر بيدل ٻاهر ويل هو

لـــ ٻڌائين، جو ڳالهائڻ جي پٽ اچي مرني هن جڏ ۽
ڇورڻ لڳو ته خوف نه ڪريو، هي دعا جو اثر آهي ۽
گهر اچي ٻاڻ ٻار کي اهڙن ڪمن (ڪشف ۽ ڪرامت)
ڪرڻ کان منع ۽ تاڪيد ڪيائون، ڇاڪاڻ جو هن کان
اڳ بيدل سائين پنهنجي هڪ فرزند غلام فريد (بيڪس
جي ڀاءُ) کي ساڳيءَ ڳالهه تان يعني ڇهن وقت ڪرامت
نه ڏيکارڻ جي ڪري رخصت وٺائي هئي. اهڙيءَ طرح
بيڪس سائينءَ جو جنم ١٢٧٥ هجري مطابق سنه ١٨٥٩ع
۾ ٿيو. سندس جنم جي تاريخ بيدل سائينءَ پنهنجي
هيٺين شعر ۾ ادا ڪئي آهي ڇاڪاڻ جو فقير بيدل کي
شعر ۾ ابجد جي، تاريخون لکڻ جو از حد شوق هو ۽ هڪ
اهڙو ڪتاب ”تاريخهائي“ لکيو آهي. بيدل جي شعر
مطابق بيڪس جي جنم جي تاريخ ٢٦ جمادالثاني ١٢٧٥
هجري آهي.

ٻنهي جي پالڻ ۽ علم پرائڻ بابت

علم ٻن قسمن جو آهي. هڪ ظاهري ٻيو باطن (اندر
۽ سيني جو علم) جنهن کي علم لدني ڪري سڏجي
ٿو. ظاهري علم جو سڪولن ۽ ڪاليجن ۾ ملي ٿو سو
آهي پيٽ گذاري ڪرڻ جو وسيلو. جيئن وڌيڪ ۽
وڏو پڙهيل هوندو تيئن سندس آجيو ڪا آسودي
نڪرندي پر جن کي علم لدني حاصل ٿيل آهي سي
جيتوڻيڪ دنيوي طرح سڃا ٿا نظر اچن پر آهن ٻنهي
جهانن جا بادشاهه ۽ مالڪ ۽ هنن کان هن ۽ هن دنيا

جي ڳالھ ڳجھي نہ آھي. ان ڪري انھن کي
ظاھري علم جي ضرورت ڪانھي. جيئن بيدل سائينءَ
پاڻ فرمايو آھي تہ جڏھن اسان ماءُ جي پيٽ ۾ ھواسين
تڏھن گھر ۽ سڄي جھان ۾ جيڪي ٿيندو ھو، سو سڀ
ڏسندا ھواسين. اھڙو ھو بيدل ڪرامت جو صاحب.
ساڳيءَ طرح بيڪس سائين بہ ڪو گھٽ ڪونہ ھو. ھن
عاشق ازل جو پٽ بہ عاشق ٿيو. سائين لوڪ ڪڏھن
بہ ڪونہ پڙھڻ چاھيندا ھئا ڇاڪاڻ تہ اکرن ۾ اھو مھاڄار آھي.
جڏھن ۾ ھزارين آيا ۽ ويا، ڦاٽا ۽ ڦٽڪيا- ڇو جو پڙھيا
پڙھيا ڪين - پڙھڻ ۽ پرجھڻ پاڻ ۾ وڏو فرق ڦير
جيئن بيدل سائينءَ چيو آھي:

اکران دي وچ جوڙي اڙيا- عشق دي چاڙھي مول نہ چڙھيا

ننڍيءَ ٿيءَ ۾ بيڪس سائين درياھ لي ٽڙ ڪرڻ
ويندا ھوا ۽ ڪلاڪن جا ڪلاڪ سنڌو نديءَ ۾ غائب
ھوندا ھوا. ٻاھريان آدمي سمجھندا ھوا تہ شايد ٻڏي
ويا آھن تنھڪري وٺي ھاءِ گھوڙا ڪندا ھوا ۽ ڪي
وري ڊوڙي وڃي پٽس فقير بيدل کي خبر ڪندا
ھوا ۽ پوءِ ھو ھڪدم ٻاھر ھلي ايندا ھوا. ھميشہ ائين
ڪرڻ ڪري ماڻھن جي دلين تان ٻڏڻ جو ڀؤ نڪري
ويو ھو سندس پتا بيدل سائينءَ کيس اھڙي ھدايت
ڪئي تہ آئينده ھو اھڙا ڪرامت جا ڪم نہ ڪري.
پوءِ ھن ٻا عمر وري نديءَ ۾ گھڙڻ کان قسم کڻي ڇڏيو.
جو سچو ۽ پيءُ سان ڪيل واعدي ٽوڙڻ لاءِ بعد ۾

ڪيس پنهنجي حياتيءَ تان هٿ ڌوئڻو پيو جو پڙهندڙن کي هيٺ هلي معلوم ٿيندو.

اهڙيءَ طرح ٻنهي پيءُ ۽ پٽ بيدل ۽ بيڪس اسڪولي تعليم ڪونه ورتي، ڇاڪاڻ جو هو ڄمندي ئي ڄام هوا ۽ ننڍيءَ ٿهيءَ کان ئي شعر گوئي ڪرڻ لڳا. شير جا پٽ به شير ٿيندا آهن ۽ خاص ڪري جڏهن هن جو پيءُ ئي سندس گرو ۽ رهبر هو. جئين بيڪس پنهنجي ڪلام ۾ چيو آهي:

رمز رنديءَ جي عجائب روهڙيءَ ۾ راز هو
ثاني بيدل پادشاهه بيشڪ اهو شهباز هو

....

بيدل مرشد منهنجو هادي غريبنواز هو
بيڪس خادم در جي عشق جو آغاز هو

اهڙيءَ طرح ٻنهي پيءُ پٽ بيدل ۽ بيڪس کي عشق جو آغاز هو. يعني عشق جي اوتار سان دلدار (پيغمبر) کي ڳولي لڌو. ان ڪري سندن مذهب ئي عشق اُترا سچو پرام ۽ پيار هو، نه اڄ ڪالهه وارو ٻاهريون ناٽڪ ۽ جوٽي محبت. جنهنکي جيڪر عشق يا اشق چئجي نه ٺيڪ ٿيندو. ڇاڪاڻ جو اهڙي ڪوڙي پرام لئي پوءِ جيڪي پڇتاءَ جا ڳوڙها (اشق) ڳاڙڻا ٿا پون تن کان هو ٻئي بلڪل آجا ۽ آزاد هوا. بيدل ۽ بيڪس ٻنهي کي عشق جو اوتار ڪري ڪوٺجي ته ٺيڪ ٿيندو. ڇاڪاڻ جو هنن جي ذهن ۾ عشق جي

لهر ايتري ته زور ورتو جو روهڙيءَ جو ننڍو وڏو عشق ڪرڻ لڳو. جنهن جو نتيجو تمام سٺو نه ٿيو جو ڪيترا نه فقط حسن پرستيءَ جي لهر ۾ ان جي ڪيترن خرابين ۾ لڙهي ويا ۽ عشق جو سمنڊ پار ڪري نه سگهيا. اها عشق جي لهر سنڌ ۾ سچل (سرمست ڏ رازن واري شروع ڪئي هئي پر بيدل ۽ بيڪس ان کي چوٽيءَ تي آندو.

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪڙي ڏينهن بيدل سائين نيم موجب صبح جو نماز کان پوءِ جڏهن مسجد کان جهنڊ هڻي (بيدل سائين جهنڊ ڪندو هو يعني منهن کي ڪپڙي سان ڍڪيندو هو ته مٿان ڪو منهن پري ۽ دل کي سٽ اچي) نڪتو ته قضا جي اهڙي هوا لڳي، جو منهن تان پلاند مٿي کڄي ويو ۽ سندس نظر وڃي سامهون بيٺل هڪ عورت تي پيئي. الستي آئيني جو اولڙو، دنيوي دلبر جي ڏريءَ مان اکين تي اهڙو ته پيو، جو تجلي کان اکيون ٻوٽجي ويون ۽ انهيءَ اوچتي چمڪاٽ ۾ ماڻڪ، ماڻڪيءَ ۾ آيو. اک ٻوٽ ۾ عجيب جو عڪس ڇپجي ويو: ”عينان عمن سان اڙيون، هاڻ مٿو ڪير موڙي.“ دماغ پنهنجا دليل ۽ دعوائون ڇڏي ڏنيون. هوش خطا ٿي ويو، واڪ سڪي ويو ۽ چپ خشڪ ٿي پيا. هٿ گويا شل ٿجي پيا، پيرن ۾ ڪيئون، دل پنهنجو پاڻ وڃائي بيدل ٿي پيئي!

هاڻ اهو ’بيدل‘ بت اڳيان بت ٿجي سامهون لعلو

ٻڌي جي دوڪان تي سبحان الله يعني "واه محبوب واه!" چئي ويهجي وڃو. ان کان پوءِ سنڌس نظارو روهڙيءَ جي هڪ هندو ٻيٺگر ڪرمچند ڀڄاج ٽي هو. ڪرمچند تان خيال کڻي وڃڻ کان پوءِ فقير صاحب جو مجاز غلام محمد شڪارپوري ۽ قاضي پير محمد روهڙيءَ واري سان اٽڪيو. اهڙيءَ طرح بيدل سائينءَ کي چار معشوق هوا ۽ انهن فنافي المعشوق سان بيدل سائينءَ ڪيتري قدر روح رهاڻ ڪئي سا هڪ عجيب ۽ غريب وارتا آهي جا هن ننڍڙي ڪتاب ۾ ڏيڻ مناسب نه ٿيندو. ساڳيءَ طرح بيڪس سائينءَ جو نظارو به روهڙيءَ جي هڪ کٽيءَ نالي ڇوڪري تي هو. کٽيءَ ۽ بيڪس جي ننڍيءَ وهيءَ کان پريت هئي. ٻئي هوا به ته ٻار ۽ پيا ٿوري گهڻي تان پاڻ ۾ جهيڙندا ۽ رسندا هوا. جئين بيدل ۽ قاضي پير محمد (سندس پرين معشوق) جو جهيڙو ٿوري وقت لاءِ هوندو هو تئين هنن ٻنهي (کٽيءَ ۽ بيڪس) جي به ساڳي ڪار هئي. ڏس ته رٺا ويٺا آهن. وري ڪري ڏس ته پرچيا پيا آهن. جهڙيءَ طرح فقير بيدل کي قاضيءَ کان سواءِ قرار ڪو نه ايندو هو تهڙيءَ طرح بيڪس سائينءَ کي به کٽيءَ کانسواءِ آرام حرام هو؛ جئين هن (بيڪس) پنهنجي ڪلام ۾ چيو آهي :-

کٽيا تول آ ميري - الٽا مانڪ ڪيون ڪرتا
سانورا سن سخن ميرا - خدا ڪراون ٻي ڪجهه ڊرتا

ايڪس کي جيڪڏهن سند جو لارڊ ٻئرن ڪري ڪوٺجي ته ٺيڪ ٿيندو. جهڙيءَ طرح انگريزي شاعر لارڊ ٻئرن (Lord Byron) هڪ دفعو سڄي يورپ ۾ انگريزي ساهتيه کي ڦهلجي پريم ۽ عشق جي گيتن سان گونجائي ڇڏيو هو. ساڳيءَ طرح ايڪس سائينءَ به ڦهلجي سڪ ۽ سوز جي مڌ رواڻيءَ ۽ ڪلام سان ساريءَ سند ۾ عشق جي لهر ڦهلائي ۽ سارو وايو منڊل پريم ۽ پريت، الفت ۽ عشق، سڪ ۽ سوز، پيار ۽ قرب سان ڀري ڇڏيو. جيئن انگلنڊ جو شاعر ٻئرن ڪو به لئو ڪپڙو يا فئشن ڪري لڪرڻ هت ۾ ڪٿي ٻاهر گهمڻ نڪرندو هو ته سڄي ملڪ ۾ اهو فئشن يا رواج ٿي ويندو هو. ساڳيءَ طرح ايڪس پڻ ڦهلجي ٿوهه جوانيءَ ۾ اڇا ۽ رنگين ڪپڙا پهري، هت ۾ رول جنڊيءَ لڳل ڪٺي، روهڙيءَ ۾ ٻاهر چڪر هڻڻ نڪرندو هو ته ماڻهن جي واٽ مان رڙ نڪري ويندي هئي.

پر لوڪ آهي پوڪ، هنن کي ڪهڙي خبر ته هو هڪ درويش ۽ مهان آتما آهي. دنيا ته ڪيس هڪ فئشنبل، آواره گرد ۽ عشق جو پتلو سمجهندي هئي؛ پر حقيقت ۾ هن اهو روپ ۽ رنگ، ڍنگ ۽ ويس، جاڻي واڻي پاڻ اختيار ڪيو هو ته جيئن دنيا ڪيس فقير نه سمجهي. ماڻهن کي پلاڻ لاءِ ئي ائين ئي ڪيو ته معان فقيري ويس ۾ ڏسي ڪيس اچي ستائين يا نه پرستش ڪري ڪيس اهڙو وڏائين جو آپي ۾ اچي وڃي.

جوانيءَ جون ڳالهيون ۽ عشق جا قصا ختم ٿيا ۽ نيٺ پيريءَ جي نوبت آئي. بيدل سائينءَ کي هر لوڪ جا پيغام اچي پهتا ۽ سندس فاني جسم "هيءَ هڏ ۽ چم" بيماريءَ ۽ ڪمزوريءَ جا ڪشت سهي آخري قدم ڏي راهي ٿيو. ١٦ ذوالقعد ١٢٨٩ هجري مطابق سنه ١٨٧٢ع ۾ بيدل سائينءَ جو روح عالم بقا ڏانهن پرواز ڪري ويو ۽ وڃي امر عاشقن جي سرمدي سعادت کي رسيو. مگر ياد رکڻ گهرجي ته اهڙا عاشق امر آهن ۽ سندن يادگيري سدائين سرسبز ۽ تازي ٿي رهي. بيدل جي وفات جي تاريخ سندس پٽ بيڪس، جو ان وقت ١٤ ورهين جو هو، هيٺين ريت ادا ڪئي آهي:-

پير مغان، مشهور آه، بيدل سدا دائم مدام
صاف صوفي سالڪن ۾، عارف هادي هو امام

....

ارجعي جو سڏ ٿيو سلطانُ کي ذوالقعد ۾
سورهين تاريخ ۾ رحلت از اثباح شام

بيڪس سائين پيءُ جي وفات کان پوءِ دنيا مان ڪڪ ۽ بيزار ٿي پيو ۽ باقي ڪي ٨-٩ سال وڌيڪ هن دنيا ۾ رهيو. بيدل جي سموري امانت وارو هار مٺن آيو. باقي ٻه ڀينرون ڀيءُ وانگر لعل شهباز، پٽ شاهه شاهه دراز ۽ جهوڪ شريف گهمندا رهيا ۽ ڪنهن جي ڪشش ڪين ڪئي ۽ ترسڻ ڪونه ڏنو. ان نينگر جي

نيڻهن ۾ اهڙا تہ نهوڙيل هوا جو ٻيو سڀ چاهہ ڇهو ڪري ڇڏيائون. ساريون ساريون راتيون ۽ ڏينهن جا ڏينهن انهيءَ جي عشق ۾ گذاريندا رهيا. هڪ لڳا ڪنهن کين چيو تہ توهان هتي ويهو تہ مان گهران ٿي ٿو اچان، مگر ڪنهو کين آيو ۽ ڪانئس اها ڳالهہ چت تان لهي ويئي، پر فقير صاحب ساري رات ويٺو رهيو. شاديءَ لاءِ بہ عجيب ڳالهہ آهي. پاڻ شاديءَ لاءِ خواهان اصل ڪين هوا، چاڪاڻ جي وحدت جي وهاڻن ويا، سي ڦري ويا. هڪ لڳا سيد فقير وٽ ميڙ وٺي ويا تہ شادي ڪريو ۽ ان بدنامي کان بچو! ان تي پاڻ ٻاسيائون، پر بيڪس سائينءَ کين فرمايو تہ "اها اسانجي رڳ رڳ عشق ۾ جلي اهڙي تہ خاڪ ٿي ويئي آهي جو ڪجهہ رکيو ئي نہ آهي."

بيدل سائينءَ وانگر وٽن جا ڪچهري ٿيندي هئي تہ ان ۾ وقت جو راڳ هميشه ٿيندو هو. بيڪس بادشاهہ بہ پنهنجي پيءُ فقير بيدل وانگر ڪيترين ڪافين ۽ ڪلام گهڻو ڪري سنڌي سرن ۾ چيو آهي. بيڪس جي وفات لاءِ بہ هڪ عجيب واقعو چيو ٿو وڃي:

هڪڙي دفعي روهڙيءَ واري پيٽ واري ٽڙ تي اپني ڏکر راند تي ڪيائون. ڪن ٻين ڇوڪرن سان گڏجي جن ۾ روهڙيءَ جي مختيارڪار صاحب جو پٽ ليکي رهيو هو. اتفاق سان ڏڪ لڳڻ ڪري انهي درياهہ ۾ هلي ويئي ۽ هن ڪي درياهہ مان انهي ڪڍڻ

لاءِ موڪليو ويو. هو ڏاڍو رحم اهڙي اهي ٻڌي جهڙو
مڇياري ڪار جو پٽ ڏو ٻاهر ۾ ٻڌي ويو. پهه ڏ واهه وهڻا
مڇي وٺي. ساري شهر ۾ هو مڙي ويو ته مڇياري ڪار جو
پٽ پوڪس ۾ ڪنهن سان واڌ ڪندي ڏو ٻاهر ۾
ٻڏي ويو. ان وقت جو مڇياري ڪار محلي ملڪ جهڙو
حاڪم پهچي، بادشاهه سو وٽس ويهي. چوڪون ڪي،
ڏ مڪانين ۾ ڏڪو داب ڏٺائين ته اچهو، لو بولس
جي حوالي ڪيائون. پسو ووهو ڪڇهه ۾ ڪو ڏ.
ماڻهن مڇياري ڪار صاحب کي چيو ته ڏ پاه مان ڪڇهه
ڪين ٿيندو- بيار ۾ مصمم ڪان ڪم ولسو. پوڪس
جيجوڙوڪ آهي نوجوان ۾ ذت ڪٿي ڏڏهن ۾ هو صاحب
ڪراماصحبو ڏڪي آهي ڇاڪاڻ جو ٻنهي سائين ۾ جي اولاد آهي.
نياز سان ڪيس ملايو ته من مڇي وچي. آخر مڇياري ڪار
جي- آزي نيزاريءَ ۾ ڪنهن جو چوڻ مڃي ڪيس لاچار
ڪم ڪرڻو پيو ۾ چون ٿا ته پوڪس بادشاهه مجبور ٿي
بيءَ سان ڪيل قول توڙي روهڙيءَ جي سڌي وڏو ٻاهر
۾ واري ڦر ڪان جهان اٿي ڪر ٿي هٽي آنان ڏٺو ٻو ۾
ڪي ڪلاڪ اندر رهيو. ماڻهو اڳي وانگر سڀ ڇوڙ اڙڳا
ڏ هيءَ ۾ ٻڌي ويو، پر سڌو سمورو جي حد ته رهي
جڏهن هڪ هفتو، اٿي ۾ اچي هفتو ۾ مڇياري ڪار جي
پٽ کي دريا مان ٻاهر ڪڍي آڻيو. مڇياري ڪار
ڏاڍو خوش ٿيو ۾ کهڻ وڏ ٻالهالڻا لاءِ معافيءَ جو طلبڪار
ٿيا. ڪنهيو ۾ ساري روهڙيءَ جا ماڻهو پڻ واهه واهه

ڪرڻ لڳا ۽ بيڪس سائينءَ جو ٻيءَ سان ڪيل واعدي
جو الڳڻ ڪيو (مٽي ڇڏي آيا آهيون نه هن وري
ڪڏهن به درياهه ۾ نه گهڙڻ جو انجام ڪيو هو) تنهنڪري
اوچتو غم وٺي ويو ۽ اهڙو نه سخت بيمار ٿي پيو جو
هفتي ڪن اندر پڻس بيدل بادشاهه پاڻ وٽ گهرائي
ورتس ۽ بيڪس سائين ٢٣ ورهين جي ڀوهه جوانيءَ
۾ هن دنيا مان، ٥ رمضان ١٢٩٨ هجري جي چولو
مٽي ٻيءَ دنيا ڏانهن راهي ٿيو. سڄي شهر ۾ قيامت
مچي وئي. سندس وصيت موجب سندس لاش کي
ڪنٽي جي جاءِ کان لنگهايائون، جنهن هڪ قيمتي
دوشالو وجهي هنجهون هاريون. اهو آهي محبت ۾ مرڻ
جو محبوب سنگدل به موم ٿيو پوي. بيڪس بادشاهه
کي پنهنجي پيءُ فقير بيدل سان گڏ دفن ڪيائون ۽
سندن درگاهه روهڙي اسٽيشن جي اولهه ۾ اڄ ڪالهه خانگاهه
جي نالي سان مشهور آهي جنهن جو فوٽو ڏنل آهي.

روهڙيءَ ۾ ٻنهي پيءُ پٽن پنهنجي آلمڪ اوج جو
ڏاڪو چاڙهي ڪيترن پوئلڳن ۽ ٻرهمي پيدا ڪيا، جي سندن
نالي تان به قربان ويندا هوا. سندن مصاحب به چڱيءَ
منزل تي پهتا. راڳ سان گڏ رياضت (پڪيتي پاڻ) شروع
ٿيو ۽ چڱا مرتاض ماڻهو پيدا ٿيا. سندن شاعريءَ جو اهو
اثر ٿيو جو روهڙيءَ ۾ چڱا چڱا شاعر پيدا ٿيا جهڙوڪ:
سيد نواب شاهه، سيد محب علي شاهه، فقير علي بخش،
ايسر ۽ سرڏن وغيره. سندس رهڻيءَ ڪهڻيءَ ڪري

هندن ۽ مسلمانن ۾ برادري ۽ ڀائپي وڌندي ويئي. هندن مان ڀائي ٻارو شاهه، وسڻ گهوٽ ۽ ٻابا نيڻراج جهڙا درويش پيدا ٿيا...

ڀائي ٻارو شاهه ۽ وسڻ گهوٽ

هيءَ وري هڪ ٻئي گروءَ ۽ شش جي جيون ڪٿا آهي جن جو ٻاڻي ۾ اٽل پريم ۽ وشواس هو. روهڙي شهر جي ٽڪر واري ڀاڱي تي پلاٽڪي گهٽيءَ جي منڍ ۾ ڀائي هسراجمل سوناري جو گهر آهي. هو پنهنجي گهر ۾ هيٺ دوڪان جو ڌنڌو ڪندو هو. مٿي ڪٽنب سميت رهندو هو. ان کي ٽي پٽ هوا: ڀائي ٻارومل، ڀائي چندومل ۽ ڀائي جيٺومل. ٽيئي پنهنجي پيءُ ڏاڏي جي ڌنڌي ۾ رهيا ۽ سونارڪي ڌنڌي ۾ ڪاريگر هوا پر ڀائي ٻارومل هڪ مهان آتما ٿيو. سندس جنم ١٨٢٠ع ۾ ٿيو. سنڌي فائينل، ماستر ٽيڪمل هرجاڻي منهنجي (چاچي جو پٽ) سوٽ، جو هڪ پارسيءَ ۾ هوشيار هو، وٽ پڙهيو. پهرائين سيٽلمينٽ کاتي ۾ نوڪري ڪيائين ۽ پوءِ پوليس ۾ گهوڙيسوار جي حيثيت ۾ ڀرتي ٿيو. پنهنجي محنت ۽ جفاڪشيءَ سان وڃي صوبيدار جي عهدي تي رسيو. شادي شڪارپور مان ڀائي جهامن داس سوناري جي گهر مان ڪئي هوائين. سندس زال جو نالو گنگا هو. ڪنهن جهيڙي سبب سندس زال پيڪي هلي ويئي هئي. ڀائي ٻارومل جا ڪي پورب جنم جا چڱا ڏينهن آيا جو هڪ ڏينهن

انسپيڪٽر جنرل آف پوليس ڪراچيءَ (I.G.P) کان
منزل تي آيو - ڀائي ڀارومل کي سندس ٻڌڻيءَ ۾
رکيو ويو ۽ صبح کان شام تائين نوڪري ڏيئي جڏهن
گهر آيو ته ڪپتان صاحب (D.S.P) جو ماڻهو آيس ته
جلدي هلو جو ڪو ڪم آهي. ڀائي ڀارومل ٿڪل هوندي
به ويو ۽ ڪم لاهي جڏهن واپس گهر ويو ته ڀيهر نياپو
آيو ته ٻيو ڪم اٿوَ ۽ صاحب ياد ٿو ڪري. ڀائي ڀارومل
کي ڏاڍو غصو آيو ۽ پنهنجا پوليس کاتي وارا ڪپڙا،
سيٽي وغيره ڪڍي اچي ڪپتان صاحب جي اڳيان رکيائين
۽ چيائين ته اهڙي نوڪريءَ کان بس ڀلي آهي. اسان
هاڻي ايشور جي نوڪري ڪنداسين. ڊي. ايس. پيءَ
گهڻو ئي ڀارومل کي سمجهايو ته نوڪري نه ڇڏ پر
ڀارومل هڪ به نه ٻڌي ۽ موٽي اچي پنهنجي گهر مٿي
اٺ ڏينهن سانده اڪيلو هڪ ڪوٺيءَ ۾ ويٺو رهيو.
هيٺ سندس ڀاءُ چندومل سونارڪو ڪم ڪندو هو.
هن ڪنهن شاديءَ لاءِ سون جا زيور ٺاهي رکيا هوا.
اٺن ڏينهن کان پوءِ جڏهن ڀائي ڀارومل هيٺ لٿو ته
هن ڀاءُ جا ٺاهيل زيور حمام دستي ۾ وجهي ڪٽي
ڇڏيا. سندس ڀاءُ دانهون ڪيون جنهن تي اوڙي پاڙي
جا مرد مڙي آيا چوڻ لڳا ته ڪل ٿڙي اٿس ۽ چريو
ٿي پيو آهي. ڀائي ڀارومل ماڻهن کي چيو ته ڀاءُ ڪوڙ
ٿو ڳالهائي زيور سندس ڪوٺيءَ ۾ جٿين جو ٽڪين رکيا
آهن. جي ماڻهن وڃي ڏٺا ته برابر زيور سڀئي سلامت

هوا. ان کان پوءِ ڀائي ڀارومل خيال ڪيو ته ژال سان ٻه لاڳاپا لاهڻ ۽ شڪارپور سڌو پهچي ساهري گهر آيو. سندس سهري ڀائي ڄهامنداس جواب ڏنو ته ڀائي توهان کان ژال ڀالي ڪانه وٺندي جو هيڙي سٺي نوڪري ٻه ڇڏي ڏنو. ان ڪري گنگا هميشه اسان وٽ رهندي. ڀائي ڀارومل چيو ته چڱو ڀلا ژال جو منهن ته ڏيکاريو. سندس ژال ۽ سس ايشوري ڀائي ٻاهر آيون ۽ ڀائي ڀارومل ژال جي مخاطب ٿي چيو ”چڱو ڀلا ماتا گنگا! اسان جي هاڻ هميشه لاءِ هري هر هجيئي!!“ اهڙو هو درويش ڀائي ڀارومل جو دنيا جا لڳ لاڳاپا لاهي بعد ۾ ويراڳ اختيار ڪري ڀاروشاه جي نالي سان مشهور ٿيو. جئين ساءِ صاحب چوي ٿو:

ويراڳيءَ جي ويراڳ جو ڪهڙو ڪيان بيان
سڀڪجهه تيڄ سمجهي وساريائون بيابان
من ٻڌيءَ واٽيءَ ڪاڻ ٻري رهن سرت سڄاڻ
سڀ سمجهي سنسار کي وڃي پرين مليا پاڻ
ڪهڙو ڪيان بيان جن ۾ ايشوري اسرار آهه

هاڻي اچون ته سندس چيلي ڀائي وسڻ رام جي بابت ڪجهه چئون: خيرپور ميرس ۾ ڀائي ڪندن رام ۽ ڀائي گيانچند ٻه ڀائر هوا. ڀائي ڪندن رام وڏو ۽ ڀائي گيانچند ننڍو هو. ڀائي گيان چند جو پهچي وڏي ڀاڱ ۾ اڻترو ته پريم هو جو ڪندن رام کي ايشوري روپ ڪري سمجهندو هو. گيانچند کي اولاد ڪو نه ٿي

ٿيو. سو ڪندن رام کي ويتي ڪيائون جنهن راضي
ٿي چيو ته ڀائي گيانچند توکي هڪ اهڙو لعل ڄمندو
جو تنهنجو نالو سنڌ هند ۾ روشن ڪندو. سنت جو
وچن ڪڏهن به ڪوڙو نٿو ٿئي ۽ ڪجهه وقت ڪانپوءِ
گيانچند کي هڪ پٽ فبروري ١٨٤٧ع ۾ ڄائو جنهن
جو نالو ويڙهومل رکيائون. ڪجهه وقت کان پوءِ ٻئي
ڀائر خيرپور ميرس ڇڏي اچي روهڙيءَ جي آسائو ٿر
پرسان رهيا جتي هينئر وسڻ رام جي دربار آهي.
اهڙي سنڌ آستان لي، دريا شاه جي ڇولين ۽ موج
۾ ڀائي ويڙهومل وڏي ور ٿيو. ڀائي ويڙهومل
اڀياسي ۽ ڀڳت هو. اهڙي سنڌ آستان لي ايڪانت
۾ واهي ايشور جو نالو جپيندو هو ۽ اڀياس ڪندو هو.
ننڍي هوندي کان ٿي شيوا ڪرڻ سان ڏاڍو پريم
هوندو هوس. اتري قدر جو سنڌ ۾ ڌڪاڻي ۾ گهڻا
انڌا، منڊا، لولا ۽ لنگڙا ايندا هوا ته انهن جا ڪاڪوس
به پاڻ صفا ڪندا هوا. ڀائي ويڙهومل سرير جو بلڪل
سنهو، قد جو بندرو ۽ سانوري شڪل جو هو. سياري
اونهاري ۾ هڪ رلهي پائي ويٺو هوندو هو. ۽ سنڌس
پير ۾ شاه حسين فقير ويٺو هوندو هو. شاه حسين فقير
خيرپور ميرس جو هو ۽ کيس ايشوري حڪم ٿيل هو ته
هو روهڙيءَ وڃي ڀائي پارو شاه کان امانت وٺي ڀائي
ويڙهي مل کي هٿن ڪري ڏئي. هو مير علي مراد
جي محلات ۾ بنا روڪ ٽوڪ ايندو ويندو هو. هڪ

دفعي مير جي ميز تي هڪ تمنچو پيو هو جنهن تي وچي
شاهه حسين جي اک پيئي. شاهه حسين، مير صاحب کي
چيو ته "مير صاحب اِي ڪيا هونداهي" ميرُ صاحب
چيو ته "اِي تمنچا هوندا هي" تنهنتي شاهه حسين چيو
ته مير صاحب "ميکو ڏيکين" مير صاحب جواب ڏنو:
"تيري ڪم دا نهين." تنهنتي شاهه حسين چيس: "ڏيکين
ڀا ڪونه ڏيکين." مير علي مراد کي ڀَپ لڳو ته فقير
بي پرواهه ٿيندا آهن. شايد مونکي ڪي گولي وهائي
ڪڍي سوناڪار ۾ جواب ڏناس جنهن تي شاهه حسين
غصي ۾ خيرپور ڇڏي هلي ويو. قدرت سان مير
علي مراد پنهنجن ماڻهن سان شڪار ڪرڻ ويو ۽ شڪار
ڪندي سندس ماڻهوءَ جي گولي مير صاحب جي
پنيءَ ۾ لڳي. مير صاحب گهڻيئي دوا درمل ڪيا پر
سڀ اجايا. مير صاحب سياڻو ماڻهو هو. فقيرن کي سڃاڻڻ
جي ڄاڻ هيس سو يڪدم سمجهي ويو ته شاهه حسين
کي تمنچو نه ڏنم شايد اهو ڏوري مونکي لڳو آهي.
سو پنهنجا ماڻهو ڀڪايائين ته شاهه حسين کي ڳولي وٺي
اچو. ماڻهو ڳوليندي ڳوليندي روهڙيءَ جي آسائو تڙ
تي آيا ۽ ڏسن ته شاهه حسين پاڻي وڙهي مل سان گڏ
رلهي پائي ويٺو آهي. شاهه حسين کي مير صاحب جو
ماڻهو گڏيو ۽ خيرپور رياست ڏانهن هلڻ لاءِ چيائين.
شاهه حسين ڀريائين ته ڪونه مڃيو پر بعد ۾ جڏهن
پاروشاهه الي آيو ته شاهه حسين پاڻي ويڙهي مل کي چيو

ته ”وڏڙا تيري امانت آگئي.“ پاڻي وڏڙهي مل انهيءَ وقت پاڻي پاروشاه کان منتر وٺي کين گورو کيو ۽ پاروشاهه سنڌس نالو پاڻي وڏڙهي مل مان ڦيرائي وسڻ گهوٽ رکيو جو شادي به پاروشاه کين پنهنجي هٿن سان ڪرائي. ان ڪانپوءِ شاهه حسين خيرپور ويو. ميرصاحب شاهه حسين کي چيو ته مونکي پٺيءَ ۾ گولي لڳي آهي. شاهه حسين چيس ته اها گولي اسان توکي هٽائي هئي ۽ پوءِ پنهنجو هٿ مير صاحب جي پٺيءَ تي گهمايائون ته مير صاحب جو سور هڪدم لهي ويو.

ساڳيءَ طرح پاروشاهه ۽ وسڻ گهوٽ جون ٻــ ڪيترئون ڳالهيون ٻڌڻ ۾ اچن ٿيون جن مان ڪجهه پاٺڪن لاءِ هيٺ ڏجن ٿيون:

هڪ دفعي هڪ ڳوٺاڻو پڳ جو گهوڙو پيري ٿــي آيو ته رستي ۾ هڪڙي پوليس واري پڪڙيس. ڳوٺاڻي کي گهوڙي سوڌو پوليس چونڪيءَ تي آندو ويو. ڳوٺاڻي زباني ڏني ته سائين وسڻ گهوٽ جي درٻار لاءِ پڳ کڻي آيو آهيان. وسڻ گهوٽ هر ڳالهه ۾ سائين پاروشاهه سان صلاح ڪندو هو ۽ هر روز شام جو پڳ جي لوڻي سائين پاروشاه کي ڏيئي ايندو هو. سائين پاروشاهه کي سرستي ڳالهه ڪري ٻڌايائين. سائين پاروشاه، وسڻ گهوٽ کي چيو ته زباني ڏيڻ وقت چئجانءِ تــ درٻار لاءِ اڪڙ گهرائي آهي ۽ اها پڳ نه آهي- ساڌ فقير اڪڙ ۽ پيو ويو ڪانيڏا آهن. صوبيدار جنهن وقت

وسط رام کي گهرايو ته ساڳيو جواب سائين پاروشاه وارو سيکاريل ڏنائين. صوبيدار جان ڪٺي ڏسي ته برابر اڪڙ آهي. هڪدم واڻڙو ٿي ويو ۽ سائين وسط شاه جي پيرن تي ڪري معافي ورتائين.

ٻئي دفعي جي ڳالهه آهي ته اوچتو روهڙيءَ جي پڪ بزار ۾ هڪ ويٺجهر جي دوڪان کي اچي باهه لڳي. پوليس هڪدم اچي حاضر ٿي. ويٺجهر کان پڇيائون ته توهانجو ڪنهن ۾ شڪ آهي؟ ويٺجهر جواب ڏنو ته پائي پاروشاه مست کان سواءِ ٻيو ڪير باهه ڏيندو! اوڏي مهل پائي پارو به اچي اتان لانگهائو ٿيو. پوليس کيس هڪدم ڪري شڪ ۾ پڪڙيو. ماڻهو اچي ڪٺا ٿيا جن صوبيدار کي چيو ته کيس گارگند نه ڏجو يا ڏک ڏجو نه هڻجو. ان تي صوبيدار کي پاڻ پڪ ٿي ته ماڻهو کيس ڇڏائڻ لاءِ نقد رقم ضرور ڏيندا جنهنڪري صوبيدار پائي پاروشاه کان باني گهري ٻر پائي پاروشاه چپ ڪري ويهي رهيو ۽ ڪو به جواب نه پيو ڏي ۽ نه وري ڪو به ماڻهو صوبيدار کي پئسن جي آڇ پيو ڪري. جنهنڪري صوبيدار حڪم ڪيو ته پائي پاروشاه کي جيل ۾ وجهو ته اوچتو پريان پائي وسط گهوٽ ڊوڙندو آيو ته پائي پاروشاه کي جيل ۾ نه موڪليو ۽ مونکي آماڻيو ڇاڪاڻ ته باهه مون ڏني آهي. صوبيدار چيو ته فريادي (ويٺجهر) پائي پاروشاه جو نالو کڻي ٿو توهانجو، ان ڪري مان

ٻادشاھ کي جيل موڪليندس. سپاھين کي حڪم ڪيائين تہ ھڪدم ٻادشاھ کي جيل ۾ وجھو. وسڻ گھوٽ ھڪدم وڃي جيل جو دروازو بند ڪري بيٺو. صوبيدار کي چيائين تہ ٻادشاھ کي ڪڏھن بہ جيل ۾ وڃڻ نہ ڏيندس جو ھو منھنجو گرو ۽ رھبر آھي جنھن تي ٻادشاھ ڪاوڙجي وسڻ گھوٽ کي چيو تہ ھٽي پري ٿي ۽ مونکي جيل وڃڻ ڏي؛ مگر وسڻ گھوٽ ڪين مڙيو. تنھن تي سائين ٻادشاھ صوبيدار کي چيو تہ ڪٿي باھ لڳي آھي؟ سر زمين ڏيکاريو. صوبيدار چيو تہ مان پيھر سر زمين تي نہ ھلندس. چو تہ توھان ٻھرين دفع سوال جواب ڪيو. سائين ٻادشاھ چيس تہ تون ڪير آھين جو سر زمين ڏيکارڻ لاءِ تيار نہ آھين؟ ڏيکارين ٿو يا نہ؟ صوبيدار ڊڄي ويو ۽ پوءِ ٻادشاھ کي سر زمين تي وٺي ويو. جڏھن باھ جي پرسان اچي بيٺا تہ ڏسن باھ آھي ئي ڪانہ. ٻادشاھ دوڪان ۾ اندر گھڙي ويو ۽ سموري باھ ھڪ ڳوڻ ۾ بند ڪري لٺ تي ڳوڻ کڻي ٻاھر آيو ۽ صوبيدار کي چيائين تہ ڏس ڏس ڪٿي آھي باھ! رڳو ڳوڻ منجھان دونھون نڪري رھيو آھي. سيٺي واڻيا ٿي ويا ۽ صوبيدار پشيمان ٿيو.

ھڪ دفعي جي ڳالھ آھي تہ سياڳي زالي ھڪ ڇوڪرو ٧ سالن جو، سائين وسڻ گھوٽ جي ٽڪاڻي ۾ سندس ماءُ چاڙي ولي ۽ وسڻ رام کي ٻارت ڪري ولي تہ منھنجي پٽ جو خيال رکجو. ڇوڪري جي

ماءُ خوشحالي ٻائي، درٻار جي لنگر ۾ اولن لنگهڻ لاءِ رسوئي پچائڻ ۾ رڌل هئي. ان وقت وسڻ گهوٽ جي درٻار ۾ پڪيت پئي پيئي. قدرتي ڇوڪري کي جهونو اچي ويو ۽ پاسي اٿلائڻ سان وڃي سرن درياهه ئيو. ساوڻ جو مهينو هو. پاڻيءَ جو زور تمام گهڻو هو. ڇوڪرو الائي ڪيڏانهن پاڻيءَ ۾ غائب ٿي ويو. مائي خوشحالي جنهن وقت ٻاهران آئي ۽ پنهنجي پٽ کي نه ڏٺائين ته هڪدم وسڻ گهوٽ کان پڇا ڪيائين جنهن چيو ته مائي اسان کي ڪا خبر نه آهي. مائيءَ تنهن تي ڏاڍو رنو ۽ رڙيو ۽ وسڻ گهوٽ کي چيائين ته ڇوڪرو پوري ڏي. وسڻ گهوٽ چيس ته مائي "پگهران توکي ٻيو ڇوڪرو ڏيندو." پر مائيءَ چيو ته مونکي ٻيو نه گهرجي. وسڻ گهوٽ هڪدم پادشاه وٽ ويو ۽ وڃي سربستي ڳالهه ڪري ٻڌايائين ۽ مائي به سندس پوئتان پيئي. پادشاه مائيءَ کي چيو ته ماتا تون چنتا نه ڪر تنهنجو پٽ توکي موٽي ملندو. ٻه ڏينهن گذري ويا ڇوڪرو نه مليو. مائيءَ کي ماڻهو سمجهائڻ لڳا ته مائي پادشاه ۽ وسڻ گهوٽ ٻئي مست فقير آهن انهن جي چوڻ تي نه لڳ. دستور موجب پگڙيان وغيره جو ڪم ٽئين ڏينهن تي لاهي ڇڏ. سنتن جي ڪريا سان ٽئين ڏينهن تي ڇوڪرو ميهن جي پيچ سان ٻڌل درياهه مان نڪتو. ماڻهو هيءَ اسرار ڏسي ڇوڪري وٽ ڊوڙي آيا. حال احوال پڇائونس. ڇوڪري پنهنجي مک مان چيو

ته مان پاڻيءَ ۾ ڪري پيو هوس ته ساڄي هٿ کان
پادشاهه ۽ کٻي هٿ کان وسڻ گهوٽ وٺي ٿي هليا. مونکي
هٿ ڇڏي پاڻ الاجي ڪٿي ڪيڏانهن هليا ويا. هاڻي
مهرباني ڪري مونکي وسڻ گهوٽ جي درٻار ۾ پهچايو.
ماڻهن جلدي ڇوڪري کي درٻار ۾ پهچايو جتان ڇوڪرو
پنهنجي گهر ويو. انهيءَ وقت پڪڙين جي محل هٿي،
ڇوڪرو پوري وقت تي وڃي پهتو. غميءَ منجهان خوشيءَ
جي لهر ڇانئجي وئي. اهو سياڳو وڏو ٿيو. نوڪريءَ
۾ گهريو. اسٽيشن ماسٽر هو. جتان نوڪري پوري ڪري
پينشن ورتائين. سياڳچند جي عمر ٦٦ ورهيه هٿي ۽
روهڙيءَ ۾ اسان جي گهر پرسان پائي گوبند رام جي
ٽڪاڻي ۾ ايندو ويندو هو جتي ڊاڪٽر روچلداس ۽
ٻي صوفي سنگت اچي شام جو ڪٺي ٿيندي هٿي.

اهڙي هٿي امر جوڙي سائين پادشاهه ۽ وسڻ گهوٽ
جي. پاڻ ۾ گورو ۽ چيلو هوا. سائين پادشاهه جن هميشه
صبح جي وقت پنهنجي گهر مٿي ويٺا هوندا هوا ته
وسڻ گهوٽ پنگ، جو لوٽو ڪڍي ايندا هوا ته هيٺ اهي
چوندا هوا ”سائين بندو حاضر آهي.“ اهي لفظ ٣ دفعا
چئي ڏرليءَ لي وٺهي رهندا هوا. پوءِ پادشاهه صاحب
مٿان لهندا هوا ۽ اهو پنگ جو لوٽو وسڻ گهوٽ کان
وٺي پي ڪري باقي ٿورو بچائي ڪيس ڏيندا هوا جو
وسڻ گهوٽ پاڻ پيئندو هو ۽ پوءِ وري پنهنجي استان
تي موٽي ايندو هو.

وسڻ گھوٽ جڏهن ۴۰ ورهين جي عمر جا ٿيا تڏهن سخت بيمار ٿي پيا. سکر جي سول سرجن کي گھرايو ويو جنهن ڏسي جواب ڏنو ته بچڻ جي اميد ڪانهي. تڏهن پادشاه اچي وسڻ گھوٽ کي ٻانهن کان وٺي اٿاريو ۽ چيائين ته چواج پلنگ جو لوڻو ڪٽي اچڻ پلجي ويو آهين ۽ گھاڻي پلنگ جو لوڻو گھوٽائي ڪجھ پاڻ پيتائون ۽ ڪجھ وسڻ گھوٽ کي ڏنائون. ڪجھ وقت کان پوء وسڻ گھوٽ کي مڃي ماني کارائي- وري ڏڌ جو ڪٽورو ڪوپريمي ڪٽي آيو سو به ڪجھ پاڻ پيتائون ۽ ڪجھ وسڻ گھوٽ کي ڏنائون. پوء پادشاه سنگت کي چيو ته هاڻي سکمڻي صاحب جو پاٺ شروع ڪيو. ائين ڪرڻ سان ڪارج راس ٿيندو. پوء وسڻ گھوٽ اهڙا چاڪ ٿيا جو اڳي کان به اڳرا پئي نظر آيا.

سائين پادشاه اڌ وقت مارڳ جا هوندا هوا. يعني اهڙا انسان جڳت جي ماڻهن سان واسطا ڇڏي، ويس مٽائي، ديوانن (چريئن ۽ مستن) جو سانگ بڻائي سچي آنند کي حاصل ڪن ٿا. حياتيء جا پويان ڏينهن پادشاه صاحب پنهنجي ابي ڏاڏي جي جاء ۾ مٿي ايڪانت ۾ گذاريا ۽ مس، قلم ۽ ڪاغذ وٺي رهندا هوا ۽ ڪجھ نه ڪجھ پيا هميشه لکندا هوا. سندن قوت تمام ٿورو هو ۽ سرڀر ٿي ٿر جيتري به نظر نه هوندي هين. نڪي حجامت ڪرائيندا هوا نڪي بدن جي

صفائي ڪندا هوا. جو هُن مست فقير وارو ويس ورتو
هو. ڪو اڇا ڪپڙا ريشمي يا سلڪ جا پهرائيندو هون
ته يڪدم قاڙي ٽڪريون ٽڪريون ڪري ڇڏيندا
هوا ۽ سندن بدن اڌ اُگهاڙو، اُگهڙين سان ئي ڪيل
هوندو هون. گلا غيبت جي حد کان متي چڙهيل هوا
۽ اهڙو سائگ بڻايو هوائون ته جئين نه هندو، نه مسلمان
۽ نه عيسائي ٻڄون. انتري ودهي رهندي ۽ اي خودي ۽
جي حالت ۾ وقت وليت ڪندي ۽ نيتي ۽ جا ڪيترا
نه پرور ۽ چاڻ هوا جو جيڪڏهن ڪڏهن به ڌرم جي
خيال جو ڪو به آدمي واهمائي ۽ لاء وٽن پريم ۽ شرڌا
پوروڪ ايندو هو ته ان کي پنهنجي اعلوڪي ۽ جنم
واري اشت ديو ڏانهن رجوع ڪندا هوا. مسلمان کي
ڪامي جو ڏس، ديوي ۽ جي ڀڳت وارن سونارن کي
ديوي ۽ جو مارگ، سک کي گرباڻي ۽ ڏانهن پريم جو اشارو
ڏيندا هوا. پاڻ اهو سڀ ڪجهه ٻيدل سائين ۽ مان پاتو
هوائين ۽ پنهنجن ٽن مکيه شيشن ۽ وسڻ گهوٽ بابا نيپراج
۽ ارباب علي شاهه کي به ساڳي امانت جو صاحب ڪيائين.
پڇاڙي ۽ جو کين پيشاب جي تڪليف ٿي پيئي. جنوري
١٨٩٠ع ۾ کين دق تپ ۽ کنگهه جي تڪليف ٿي پيئي.
۽ ساڳي مهني جي ٢٦ تاريخ ارپاس جو ٤ بجي چولو
ڇڏيائون. اهو ڏينهن بسنت پنچمي ۽ جو هو. عاشق جو
جنازو وڏي ڌام ڌوم سان سينگاري اگهي ڪنڌ ۾
پرواهه ڪيائون ۽ سوين بلڪ هزارين ماڻهو مساڻ ۾ هوا

۽ ڏاڍيون ڀڳتيون ڀاو ٿيا. ڏهاڪو سک سان گذريو، ٻارهين ٿي برهمڻ کي ڊامو ڏنو ويو جن ڪاٽڻ کان انڪار ڪيو، سو شهر ۾ شڪاري ۽ غريب غربا ڪاراڻي چڙهيائون. ٻي ڏينهن ٿي سائين وسڻ گهوٽ کي اچي برهمڻ چيو ته اسان جي چوڪ معاف ٿئي ۽ ڊامون ڪاٽيندا سين جو اسان کي سائين پاروشاهه ڙاٽ ڏيکاري ڏني ۽ سمجهوسين ته سنت ايشوري اوتار آهي. اسان انهيءَ ڪري ڪالهه نه ٻي ڪاڏو جو سائين پاروشاهه مسلمان (بيدل ۽ بيڪس) وٽ گهڻو رهندا هوا. آخر ١٣ ڏينهن برهمڻن کي ڪاڙهيو ويو. ٻارهين کان پوءِ سائين وسڻ گهوٽ سکر ۽ روهڙيءَ جي سيٺي سنتن کي گهرائي ٽڪاڻي ۾ ڀنڊارو ڪرايو.

ساڳيءَ طرح وسڻ گهوٽ جي پرلوڪ پڌارڻ جي ٻاري ۾ ٻه هڪ عجيب ڳالهه چئي وڃي ٿي. سوامي ڏرمداس صاحب لاڙڪاڻي وارا چون ٿا ته هڪڙي ڏينهن ڀائي لعلو جيڪو وسڻ گهوٽ جي دربار جيڪا لاڙڪاڻي ۾ گانڌي پارڪ ٿلهه جي ڀرسان هئي، انجي شيوا ڪندو هو. اهو لعل اچي بيمار ٿيو ۽ وسڻ گهوٽ کي لکيائون ته اچو ۽ سائينجن جواب ڪوٺ موڪليس. ٽورن ڏينهن کان پوءِ لعلوءَ جي حالت خراب ٿيندي وئي سو وسڻ گهوٽ کي تار موڪلي گهرايائين. لعلوءَ جي مائٽن، سائين جن کي عرض ڪيو ته ”سائين لعلوءَ کي بيماريءَ منجهان اٿاريو ۽ مرڻ کان بچايوس.“ ٻڌهن

وسڻ گهوٽ پنهنجي مکيه مان فرمايو ته ”بابا لعلو! اڃان ڪجهه وقت هتي سنسار ۾ رهه. اسان تنهنجي بدران ٿا تيار ٿيون.“ ان کان پوءِ وسڻ گهوٽ جيئن روهڙيءَ آيا ته سندن طبيعت بگڙي ويئي ۽ آخر ٥٧ ورهين جي عمر ۾ ١٩ آڪٽوبر ١٨٩٤ع ۾ وڃي شانتي سروپ ۾ سمايت ٿيا. بيدل ۽ بيڪس وانگر، سائين پاروشاهه ۽ وسڻ گهوٽ جي گورو ۽ چيلي جي ڪهاڻي به امر آهي. بيدل سائين لست ۽ لذت نفسانيءَ کي ڇهوڙي دنيا جي گلا ۽ پاراهه کي ڇوڙي حق سان هيڪڙون ٻڌي ڇڏيو. پر بيڪس سائين شونقين هو ۽ سندس ذوق حقيقي حسن جي ڳولا ۾ هو. ان ڏاران هن جهان ۾ ڪو مڪان نه هو. ڪيس راحت ڏيهن اهائي تار ۽ تنوار هئي. ۽ پنهنجي اندر اڃهو ٿاهي هو دنيا جي گلا غيبت جون پٽيون پڇي، بي حد جي پاريءَ جو سئر ڪندو رهيو ۽ حقيقي حسن ڳولي لڌو. ساڳيو ڪنعيو ڪارو، مرليءَ وارو يعني ڪرشن ڀڳوان. ساڳيءَ طرح پاروشاهه اوڌت عبدال هو ته وسڻ گهوٽ سندن چيلو پنهنجي رستي ۾ قطب مدار هو. پاروشاهه سرڪار ۽ سنسار جي نوڪري ڇڏي ايشور جي پانهپ قبولي. دنيا ۽ ان جي لڳ لاڳاپن کان پري رکي، پاڻ پتوڙي ايشور کي پاتو ته وسڻ گهوٽ جڳ ۾ رهندي، وهنوار هلائيندي پاڻ آزاد رکيو. سندس گورو ۽ پاروشاهه هڪ آزمودي ۽ تجربي جو نتيجو ڏيکاري انسان کي

سيکاريو ته جي دنيا کي ڇڏي داوَر کي حاصل ڪرڻ ٿا گهرو ته سڀ ڇڏي ڪري ان جي پويان پئو ته سائين وسڻ گهوٽ پنهنجي خدمت ۽ چاڪريءَ سان يعني پٺي تجرد اي رستي سڌ ڪري ڏيکاريو ته گرهست ۾ رهندي ۽ سنتن جي شيوا ڪري سگهجي ٿي ۽ اهي ديدار منار جا ڪري سگهجن ٿا جو جيو جي پڇاڙي ۾ جا باه آهي سان شانت ٿيو پوي. اهڙيءَ طرح پارو شاه مجذوب سالڪ هوا ته وسڻ گهوٽ سالڪ مجذوب هو.

جهڙيءَ طرح فقير بيدل ۽ بيڪس پادشاه جي هڪ ئي خانگاه آهي اهڙيءَ طرح پاروشاه ۽ وسڻ گهوٽ جي سمادي به گڏ هڪ ئي آستان تي آهي ۽ مٿن ساڳيو قبو اڏيل آهي.

بابا نيڀراج

ماستر نيڀراج پاڻ روهڙي شهر ۾ نڪرتي وڏي واڙهي جو رهاڪو هو. ماستر صاحب سنڌي ورنيڪيولر سڪول روهڙيءَ ۾ پنجون درجو سنڌي پاڙهيندو هو. سندس شادي ڪانه ڪيل هئي مگر شاديءَ جو شاعق هو. انهن ڏينهن ۾ پاڻين جي ذات ۾ ڏاڍي شاديءَ جي تنگي هوندي هئي. ماستر صاحب پنهنجي ماءُ کي شاديءَ ڪرائڻ لاءِ گهڻائي دفعا چيو پر ماءُ جن چوندي هيس ته اسين پاليا آهيون ۽ تون سنڌي ماستر، اسان کي ڪير پاڻهن ڏيندو. پر رکه ڀڳوان تي ڪنهن نه ڪنهن مهل ڀڳوان راضي ٿيندو.

ماستر صاحب سائين پارشاهه وٽ گهڻو ايندو ويندو هو. ۽ سندس دوستي روهڙيءَ جي اسٽامپ فروش شوقتراءِ سان هئي. ٻئي دوست روز شام جو سائين پارشاهه وٽ ويندا هوا. جيئن مٿي چئي آيا آهيون ته سائين پارشاهه وٽ هميشه مس، قلم ۽ ڪاغذ رهندو هو، ۽ ڪجهه نه ڪجهه پيا هميشه لکندا هوا، سو هڪ دفعي ڪجهه لکي ماستر صاحب کي چيائون ته پڙهي ٻڌاءِ. ماستر صاحب جيئن ئي اهي اکر پڙهيا ته ڪپاٽ کلي پيس ۽ انهيءَ وقت پنهنجا ڪپڙا ڦاڙڻ لڳو. ۽ پيو سندس سنگتي شوقتراءِ جو دنيا جو خواهش هو، سو دنيا ۾ پورو رهيو. ماستر صاحب کي پنهنجي ماستريءَ جي ۽ ست پڻ ڪانه رهي. ڪيترا سال ته ماستر صاحب چريائن وانگر هلندو هو ايتري قدر جو اسان پنهنجي اکين سان ڏٺو ته هو پٿر هڻندو ويندو هو ۽ ماڻهن کي گاريون ۽ مار ڏيندو هو. ماڻهن کان روٽي گهري کائيندو هو. پر اهو زمانو پري نه هو جڏهن هو رنگ ۾ رچي راس ٿيو ۽ ماڻهو سندس محتاج ٿيا ۽ سندس در تي روٽيون ۽ ميوا اچڻ لڳا. جي خيال ۾ اچيس ته ڪاٿي نه ته اصل نه! ماستر صاحب وٽ ڪيترائي سوالي ايندا هوا ۽ جنهن کي ڏڪ هڻندا هوا يا گاريون ڏيندا هوا ته انهن جو ڪم راس ٿيندو هو. ڪوئيٽه ۾ ١٩٣٤ ۾ زلزلو ٿيو ۽ تمام ان وقت مئٽرڪ روهڙيءَ سڪول مان پاس ڪئي. ان وقت جي

ڳالهه آهي ته ماستر صاحب مٿي ڪوٺيءَ مان ٥٠ فوٽن تان هيٺ ٽپو ڏنو ۽ چوي پيو ته ”ڀڄاءِ ڀڄاءِ - روهڙيءَ کي بچاءِ“ ۽ سچ پچ ٿيو به ائين ته روهڙيءَ جو وار ۽ ونگو نه ٿيو.

ماستر صاحب ڏاڍو چولو پائيندا هوا. سرير جا نه بلڪل سنها هوا ۽ نه ٿلها. قد جا ڊگها ۽ ڪڻڪ رنگي شڪل هين. سفيد ڊگهي ڏاڙهي هوندي هين ۽ هميشه پيرن ۾ مٿي اگهاڙا گهمندا هوا ۽ پيا پنهنجي مستاني ٻوليءَ ۾ ڳالهائيندا هوا. منهنجي پاءُ، درويش صوبراج، جو اڄان تائين روهڙي پاڪستان ۾ رهندو آهي، ڳالهه ٿي ڪئي ته هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته هڪ پيلي جي صاحب ديوان شڪار تي ڪيو ته بندوق جي گولي وڃي هڪڙي ماڻهوءَ کي لڳي ۽ هو مري ويو. ديوان تي ڪيس هليو. ڪيس منس ثابت ٿيو ۽ ڦاسيءَ جي سزا مقرر ٿيس. ديوان اپيل ڪئي ۽ ان ديوان وسڻ گهوٽ کي عرض ڪيو وسڻ گهوٽ ديوان کي پاروشاه وٽ وٺي ويو. سائين پاروشاه پنهنجن سنگتين کي شرف ڏيڻ لاءِ وسڻ گهوٽ کي اشارو ڪيو ته بابا نيڀراج وٽ وٺي وڃينس. بابا نيڀراج ديوان کي وسڻ گهوٽ سان ڏسي ڏڪ بجو ڪونه هڻيس، ۽ پنهنجي مستاني ٻوليءَ ۾ ديوان ڏانهن منهن ڪري چيو ته ڏند پڃاڻ، ڪين چنگهون پچاڻ، ڪين ڪنڌ پچاڻ. وسڻ گهوٽ اها مستاني ٻوليءَ جي ٻولي پکي ۽ سمجهي ويا ته

پڇيس ٿو ته ڏنڊ وجهاڻءِ کين ڪاٿ ۾ موڪليائين ها
قاسي ڏيارءِ. وسڻ گهوٽ ديوان کي اشارو ڪيو ته چئوس
ڏنڊ ڀڄون. اهڙيءَ طرح هن کي اپيل ۾ فقط ڏنڊ پيو.
اهڙو هو بابا نيپراج. سندس ڪيترون ڪرامتون ڪيل
آهن جي هن ننڍڙي ڪتاب ۾ ڏيڻ مناسب نه
آهن. عاشق لاءِ اها عشق ۽ ڪرامت ڪرڻ ڪا وڏي
ڳالهه نه آهي - اها ته هڪ معمولي ڦير گهير سمجهندا
آهن. پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ هو پاڻ سيروءَ جي چونڪ
پرسان هڪ سيٺ جي جاءِ ۾ سکر وچ رهيا. سکر ۾
مسلمان تمام گهڻا هيا ويا جن ڇرا ڪيدي بابا نيپراج کي
مارڻ جي ڪوشش ڪئي پر جڏهن بابا جون اکيون
ساڻن ٻه چار ٿيون ته هڪدم شرمائجي ۽ ڇرا ڦٽي
ڪري پيرن تي ڪري مريد ٿيا.

سنڌ ۾ مسند خاندان جو بنياد

گهڻو اڳ جي ڳالهه آهي جڏهن مغل بادشاهن جو
نواب سکر بکر ۾ رهندو هو. انهن زماني ۾ ڏسوڏن
پادشاهه گرو گوبند سنگهه صاحب جو هڪ صوبو گهمندو
اچي بکر جي قلعي ۾ پهتو جتي گرن جي سکن بابت
جاچ ڪندي هن کي معلوم ٿيو ته ستگرن جو هڪ
پڙهي سک هاساند الي رهندو هو، هاساند سان مليا
جن سندن دل و جان سان ٽهل ڪئي. جڏهن اهو
صوبو ستگرن ڏانهن موٽي وڃڻ لاءِ تيار ٿيو ته هاساند
پنهنجي پٽ ڏنراج کي گهڻيون پيتائون ۽ سنڌ جون

سوڪڙيون ڏيئي، ستگرن ڏانهن روانو ڪيو ڏنراجمل گروجن جي حضوريءَ ۾ رهي سندن ۽ ماتا گوجريءَ جي شيوا ٽهل ڪري ڪين خوش ڪيو. ستگرن پائي ڏنراجمل تي پرسن ٿي متي مهر ڪري پنهنجي دروجو هميشه لاءِ شيواداري ڪري وهاريو. ڪجهه وقت ڪان پوءِ سنڌ مان سک سنگت ستگرن جي درشن لاءِ آئي ۽ ستگرن کي وينتي ڪيائون ته سنڌ ديش ۾ زبردست ٽپاولي ۽ وبا جي بيماري پيئي آهي ۽ موت گهڻو ٿو ٿئي. اوهان پنهنجي ڪرپا ڪري ان مرض ڪان سنڌ واسين کي بچايو. ستگرن پائي ڏنراجمل کي اڳيان سڏي متي تي مهر جو هٿ ڏري فرمايو ته "پائي ڏنا! تون ترشول هٿ ۾ کڻي بيل تي سواري ڪري سنڌ ديش ۾ وڃي ستنام جي منتر جي ٻهل پياري بيماري دور ڪر. ستگورو تو سان انگ سنگ سهائي آهن جتين چوندين تئين ٿيندو. تو ماتا صاحب ۽ اسان جي شيوا ڪري ڏاڍو پرسن ڪيو آهي تنهنڪري پوڄ ماتا صاحب جي آگيا موجب ۽ پنهنجي خوشيءَ سان سنڌ ديش ۽ ڪابل قندار جي سکي لوڪي بخشيش ٿا ڪريون. ستگورن پنهنجي پتا صاحبن جي شرابر جي ڏک پنجمي چادر، پنهنجي شرير جا وستر ۽ گورونانڪ صاحب جن کان وٺي ڏهن ئي پادشاهين جو فوٽو ۽ شري گوروگرنٿ صاحب پنهنجي ٽير جي صحيح سان پائي ڏنراجمل کي بخشيش ڪيا.

ڀائي ڏنراڄمل ستگورن کان آگيا وٺي ملتان کان نڪتي نڪو سوڍو ستگورن جي حاڪم صاحب ست نام جو منتر ڄپائيندي ۽ گورو ليخ بهادر صاحب جي ڪپل ڏيندو سند ديش جي متان آيل آپدا ۽ پٽاولي جي مرض مٽائيندو رهڙي شهر ۾ اچي پهتو ۽ ڏيرو لڳايو. ڀائي ڏنراڄمل ڪيترين ئي ڪلامترن ڏيکاري سڪ سگنت جو درد دفع ڪندي، پيٺائون ۽ سکن مان مليل سوکڙيون ۽ سوغاتون، هٿيار، ان گهوڙا وغيره ستگورن کي موڪليندو رهيو. هو ڏانهن ستگورو ۾ پنهنجا گهرائل شيءِ چيزن لاءِ ٽير جي صحيح سان پنهنجا حڪم ناما صوان هٿ موڪليندا رهيا. جن کي عمل ۾ آڻي ڀائي ڏنراڄمل پوري رت شيوا ڪندو رهيو. گهڻي وقت کان پوءِ ستگورن جو حڪم ٿيو ته ڀائي ڏنراڄمل تون هن مريو لوڪ کي ڇڏي گورولوڪ ۾ اچي اسان وٽ واسو ڪر. اهو حڪم ڀائي پنهنجي پوٽي ڀائي رانجهمل صاحب کي ڪرتار جي حڪم موجب گادي ڏيئي گورولوڪ پڌاريو.

ايشور جي ڪا اهڙي اڇائي جو مسند گاديسر صاحبن ۾ هڪ گاديسر مايا مان ورڪت رهي فقط فقيري ڪمائي ان جي پنيان گاديءَ تي ويهندڙ گاديسر نه فقط فقيري ڪمائي پر ان سان گڏ راڄائي ٺاٺ ۽ ڌن دولت، گهوڙا، گاڏيون ۽ باغ وغيره رکي راڄائي به ڪمائي آهي. جئين هيٺ مثال مان معلوم ٿيندو:-

مسند گاديسر

فقط فقيري ڪمائڻ وارا	فقيري ۽ راڄائي ٽڪي ڪمائڻ وارا
١. ڀائي والجهمل	١. ڀائي ڏنراجمل
٢. " لڇڻ سنگهه	٢. " منشارام
٣. " ڪشنداس	٣. " مولرام
٤. " سنتداس	٤. " گنگارام
٥. " امرداس	٥. " سندرداس

انهن گادي ڌڻين وقت به وقت ڪرامتون ڏيکاريون ۽ ڀڳتن پيارن سکن جا ڪارج ۽ منوڪامنائون پوريون ڪيون آهن. هو وڏن سدن جا مالڪ ٿيا آهن. گهڻن سکن ۽ شردالن کي پٽ ڏنا اٿن ۽ ڪيترن کي ڌن دولت ۽ ملڪيت بخشي اٿن ۽ بيمار سکن جا درد دور ڪيا اٿن.

جڏهن ڀائي مولرام صاحب گادي نشين ٿيا تڏهن روهڙيءَ واري درٻار گورو نانڪ کي بخشيش ڪري پاڻ وڃي شڪارپور رهيا. اهڙيءَ طرح مسندن جون ٻهراڙن ٿي ٣ مکيه شاخون روهڙي، شڪارپور ۽ حيدرآباد ۾ شروع ٿيون. روهڙيءَ ۾ ڀائي ٻوڪرداس، شڪارپور ۾ ڀائي مولرام ۽ حيدرآباد سنڌ ۾ ڀائي ڪنولرام هو. جيتوڻيڪ هينئر سندن درٻارون سڄي سنڌ ۽ هند قلات، قنڌار، امرتسر، ملتان ۾ گهڻيون آهن.

سائين اُڌو رام ۽ چيتنرام صاحب

ٻيڏل ۾ ٻيڪس سائينءَ وانگر هيءَ وري ٻي ٻيءَ ٻٽ جي اُڌ جوڙي هئي. سائين اُڌورام جن سائين وسڻ رام جا مريد ۽ نور چشم هوا. سائين اُڌورام ٻـڻ ٻهڳجي پٽا وسڻ گهوٽ وانگر ميري ۽ ٻڌريءَ جا مالڪ هوا. جيڪو ڪم لشڪام شيوا ۽ سادي جيون جـو 'شهنشاهه وسڻ شاهه' اڳ ۾ چڱو ڀو سـو هن اچي ٻـڌو ڪيو. سائين اُڌورام جي ايماڪاريءَ ۾ ئي 'آسائو اڙ' جتي سائينڄن جو هو ٺڪاڻو ۽ گهر، تنهن کي مليو شرف ۽ ڦر، ئي ٻيو ڪرامتن جو گهر. اوراان ۽ ٻرٻان ۽ ٻار ۽ ٻيڊا، مرد ۽ زالون وسڻ گهوٽ جي درٻار ۾ ڪهي اچي د ٻيدار ڪندا هوا. سندن سارو جيون ٻڳتي ڀاءَ، ميلاءِ ملاڪڙا ٻـڳائڻ ۾ گذريو. ٻڳتن جون ٽوليون اچي ٺڪاڻي ۾ هر ميلي تي ڪنيون ٽيندڙون هيون ۽ اڪٽ ڀنڊارو چالو هوندو هو. سڄا سارا ۸ ڏينهن ۽ راتيون ساندهه ڏياريءَ ڪسان هڪ هفتو اڳ ميلو لڳندو هو.

سندن جا هڙ ئي ٻڳت سائين اُڌورام جن کي ٻهڳجو گرو ڪري ميڃيندا هوا جن ۾ ٻڳتن جو شرومڻي اُڌ شهيد ٻڳت ڪنور رام صاحب ٻـڻ هو. ٻڳت ڪنور رام ۽ سائين اُڌورام جن جو ٻاڻ ۾ ايهڙو پيار هو ۽ اهي سائين اُڌورام جن ئي هـوا ۽ ڪي قدر هيءَ اُهڏو جن جـي دل ۾ ڪـڻ لاءِ ٻڳت ڪنور رام گرامو فون رڪارڊ ڀرائڻ

ٿيو ابا جهڙن ڪري اڄ به اسين سندس مڌر آواز ٻڌي سگهون ٿا.

ڳالهه هن ريت آهي ته هيءُ ٻندو ۽ ٻيا مان (ڪڏومل ڪٽڻمل هرچنداڻي) 'جالي' جي اخلاص سان ۽ سرڳواسي شري ٻرسرام 'ضيا' جي اخلاص سان هز ماسٽرس وائس H.M.V. ڪمپنيءَ لاءِ ڳانا لکندا هواسين. منهنجا ڳانا اڪثر ڪري روهڙيءَ ۽ ٻين ٻاهران وارا ڀڳت ڄاڻو، ڀڳت موٽڻ، ڀڳت ٻيلو (ڪنڌڪوٽي آدم ۽ حيدرآباد سنڌ وارو جهڙن کي اُن وقت اڪثر ڪري ڪوٺيندا هوا ۽ جو هن وقت ٻڍو حال حياتي آهي ۽ ڪاشي ٻنارس ۾ رهي ٿو) ڳائي رڪارڊ ڪرائيندا هوا ۽ ضيا صاحب جا ڳانا جهوٽي ٻائي، ماسٽر چندر ۽ ٻيا راڳيندڙ ڳائيندا هوا. جهڙن جو اڄ روهڙيءَ جو هوس ته مون کي ۽ ڪن ٻين ڀڳتن کي اهو ڪم رکيو ويو ته اسين ڀڳت ڪنور رام جن کي زور ڀري آکيون ڪيس پنهنجو مڌر آواز رڪارڊ ڪرائڻ لاءِ منايون. ان وقت هز ماسٽر وائيس H.M.V ڪمپنيءَ جو سرل ايجنٽ سنڌ ۽ بلوچستان لاءِ شري لالچند هو جو منهنجي ڀاءُ سوڀراج ڪٽڻمل هرچنداڻيءَ جو دوست هو ۽ ساڻس گڏ ڪجهه وقت رهلوي ۾ ملازم ٻڌو هو. اسان سڀني اعلى سيٺ لالچند رڪارڊ لنگ ڪمپنيءَ جو مالڪ، هيءُ اندو، منهنجو ڀاءُ ۽ ٻيا (ديوان ڪٽڻمل ڪلياڻداس هرچنداڻي جو ان وقت سکر ۾ سرڪاري خزاني جي منشي آفيسر هو ۽

سائين امرورام جو دوست هو) ۽ روهڙيءَ جا ڀڳت
چانڊارام ۽ ٻيا ڪڏهن پاڻ وسڻ رام جي ٽڪاڻي ۾ ميڙ
ڪري ويهاسي. ان وقت وسڻ گهوٽ جي ورسي چالو
هئي ۽ ڀڳت ڪنوررام جن ٻئي روهڙيءَ ۾ آيل هوا.
آخرڪار سائين امرورام جي چرڻ ۽ انهن جي محنت ميڙ
لي ڀڳت صاحب مڃيو ته ڪن شرطن تي هو رهاڻ لڳ
پنهنجي مرضيءَ سان (يعني جڏهن ڪالاڪيس وڻندا
سي ڳائيندا) ۽ پنهنجي وقت سر (يعني صبوح جو
سوير امرت ويلي ۴-۵ بجي اسر جو) رهاڻ ڪرائيندو
جنهن لاءِ ڪو به پئسو پائي ڪونه وٺندا. اهڙو هو
سائين وسڻ رام ۽ ڀڳت ڪنورام جن جو انوکو پيار ۽
اٽل ناتو.

سائين امرورام جن سڀني سان ڏاڍي پيار ۽ سڪ
سان ٻاڪر پائي ملندا هوا. ورهيءَ لاءِ ايشور آدم
اچي ڪيڏو پيندو هو ته ٻه ڪاڻ و ڪڏهن نه ڪٽي. 'ٻنڌارا
ٻرابر' واري ڪرامت سوامي امرورام جن جي سدائين
ڏٺي ويئي. چون ٿا ته پاڻ پاروشاهه واري گردري
اڪت خزالي واري سائين امرورام جي هٿ ۾ هئي جنهن
وچ ڪيترو ئي ڪيڏو به ٻنو ڪٽي ته ٻيا پئون ٻڪ
ڪيترائن کي ڪارائيون ڪپڙن انهن ٻه هنئي کهڙائن
لکي کهڙائن لکين هڪ هڪ جي نه ڏجي. هاڻي
اڄ ته سندن فرزند سائين چندرام پاس کجهه ڏاڍون.
سائين امرورام کي ۳ پٽ هوا جن کي لاڏ ڪوڏ سان

ٻاليائون ۾ ۱۹۳۹ع ۾ پرلوڪ پڌارڻ وقت پنهنجي
شرڌالن ۽ آتمڪ دولت کي ٻه دنيوي دولت وانگر
ٻن حصن ۾ ورهائي ويا يعني مستڪ (دماغ) سائين
چيتنرام، پيٽ (ڳجهارون) سائين گوپالرام ۽ چرن (شيوا)
سائين سڪرامداس کي. سچ پچ ڏسڻ ۾ ٻه ائين ٿيو
اچي ته جن ٻه ڀاڄين ۽ شيواڌارين ٽنهي ڀائرن کي ڏٺو
هوندو ويا ساڻن گڏ گهميا ڦريا هوندا سي اها حقيقت
اکين سان ڏسي سگهن ٿا ته سائين امرورام جي مستڪ
وارا سائين چيتنرام ۾ چٽيءَ طرح نمودار هئي. پيٽ
سائين گوپالرام جن ۾ جي گيان ۽ گمڀيرتا جا ساگر آهن
۽ چرن يعني پير جيڪڏهن اوهين سائين سڪرامداس جن
جا ڇتائي ڏسندا ته هو پهو سائين امرورام جن جا ئي نظر
ايندا. اها هڪ وچتر حقيقت آهي جنهن جو بيان
ڪرڻ هن ننڍڙي ڪتاب ۾ واجب نه ليکندو. هاڻي
اچو ته مکيه آتما مشهور شرومڻي سائين چيتنرام صاحب
جي جيون جي جهلڪ پسون.

سائين امرورام جي پرلوڪ پڌارڻ کان پوءِ سائين
چيتنرام ۱۹۳۹ع ۾ شهنشاهي گديءَ تي براجمان ٿيا.
اهو سائينءَ نوراني نور سائين وسڻ رام وارو جو هو گو
ڏالهمس خود پڌرو چمڪجي ٿي ويو. ڏيک ويک کان
دور، سادگيءَ جا پتلا، پنهنجي اهي ڏاڍي وانگر
يڪسر پاڻ جا ڪوڏيا ٽلن ۽ ولهن تي واهندي ۽
چمڪڻ لڳا.

ڪجهه وقت کان پوءِ هندستان جو ورهاڱو ٿيو ۽ سنڌ پاڪستان ۾ شمار ٿي. هندن کي پنهنجا اباڻا اجها ۽ سامان سڀ ڇڏي لڏڻو پيو ۽ ان جو اثر سنتن مهاتمائن تي به پيو. سائين چيترام جن هندستان ۾ پهريائين ڀيونڊي ڪئمپ ۾ اچي رهيا ۽ پوءِ ديولالي ڪئمپ ۾. ورسيون ۽ ميلا اُتي به چالو رهيا. ديولاليءَ مان دربار صاحب سنڌونگر (ڪلياڻ ڪئمپ نمبر ٥) ۾ آندي ويئي جتي اڄ ڏاڏين شهنشاهه وسڻ گهوٽ جو دربار قائم آهي.

وسڻ رام دربار جي خاص خوبي اها آهي جو اڄ به ڀارت ۾ هڪڙال پيڪيٽ ۽ سائين شهنشاهه وسڻ گهوٽ جي ورسيءَ تي دور دور کان ايندا ڪيترن اجوري ونڻ جي خورد بخورد اچي وارد ٿيندا آهن ۽ چرڪي ٻڌي پيڪيٽ وجهڻ ۾ پاڻ کي ڀاڳيوان سمجهندا آهن. دال ڦلڪي ڀاڪي رکي روٽيءَ کي به ڏايي چرچ سان هرڪو کائيندو آهي. ساڳيءَ طرح پارو شاهه ۽ سوامي امرورام صاحبن جون ورسيون به هر سال لڳايون وڃن ٿيون ۽ سائين جن پنهنجو پوراڻو ڀاڳ ڪندا آهن ۽ ڪڏهن به ان پاڙن جي سهائتا جي طلب ڪا ڪئي ويئي آهي ۽ اڪي ڪڏهن ڏاي داليءَ جي پاد ۾ ٿي ڪو پٽرپا پوڙڪ دربار صاحب ۾ لڳائڻ قبول ڪيو ويو آهي. جيتوڻيڪ الهڪ پهداري ۽ پوڄي پٽي شرڌالن ۽ پاراون وڏا ان رقمن جون شرطي آڇون پٽي ڪيون آهن پر سائين

چيتنرام صاحب مرڪندي رواجي آڇون ٽاري ڇڏيندا
هوا. هميشہ ’پنھنجا پراوا‘ ۽ ڪاٿي ڪٿي ڪاڻ واري
ڪار لڳي پيئي آھي. وڏي عجب جھي ڳالھ تہ اھا
آھي جو سائين چيتنرام ۽ سندس ڀاءُ گوپالرام صاحب
جن ڀاڄ ڪليمس آفيسر وٽ وڃي پنھنجي وڏيءَ رقم
وارو ڪليم ڪيائي آيا جو فرمايائون تہ اسان جي دربار
صاحب روھڙيءَ ۾ باقاعدي چالو آھي تہ پوءِ ان جو
ڪليم اسين ھتي ڇو ڏيون. ڪليمس آفيسر شري
لعلواڻي بلڪل حيران ٿي، ڪليم وڌائڻ وارا ھزين
گھٽائيندي ڏٺا، پر پنھنجو لکن روپين وارو ڪليم موڪلي
ڪيائي ونڃ وارا ساڌ تہ مان اڄ تو ڏسان! انھن ڇٽي
آفيسر خود سائينجن اڳيان سر جھڪائي پرنام ڪيو.
سائينجن پوءِ جلد ئي پاڪستان ڏانھن ويا ۽ آئي روھڙي
شريف ۾ ھندن مسلمانن سندن پرجوش سواگت ڪيو
۽ وسڻ رام جي دربار ۾ ديگيون چاڙھي سڀ ڏينھن
لنگر چالو رکيو. صوفي ڪلام ٿيا ۽ پکيئون پيون
گلن جي ورکا ٿي ۽ شھنشاھ پاروشاھ ۽ وسڻ شاھ
جي جئہ جا نعرا لڳايا ويا ۽ سائين چيتنرام کي شاھي
جلوس ۾ گھمايو ڦرايو ويو.

ايڏي وڏي پدوي ماڻيندي بہ ڏيک، ڪڏھن
ڪين ڪندا ھوا. ڏاڍا نماڻي نڪاڻي، رلڻا ملڻا ۽
حاضر جواب ھوندا ھوا. سدائين پيا مشڪندا ھوا ۽
ٽھڪ ڏيندا ھئا. جڏھن اڪڙ ڪٽي سنڌ ولگر جي

چڪر لي اڪرندا هئا ۽ عام لوڪ سندن آدر ستڪار ڪرڻ
لاءِ اُتي ڪٺا ٿيندا هئا. سوالي جيڪي اچن ۽ ڪين
الهين چوندا رهيا ته سائين وڏي اڳيان سجدو ڪرڻ،
الهن جون چاکڙيون چمون، سندن جوت وارو ليل ڪم
آڻيو ۽ ڪاجل پايو. دربار صاحب جي مٽڪي مان
ذات وٺو، سائين وڏن شهنشاهه وسڻ گهوٽ ۽ اعروارام
سائيڏن جي مورت اڳيان ٻهڪجو مستڪ لمايو ۽ دربار
صاحب جو گهنڊ ڪڙڪايو ۽ سائين اوهان جا سڀ ڪم
راس ڪندو. ٻاهرايون الهين چوندا هرا ۽ اسين ڪجهه
۽ ڪين چاڙون شهنشاهه جي ڪمائيءَ ڪري مٿهو اسان
کي ليکين ٿا. ٻاڻ فرمائيندا هرا ۽ ڪرامات ڪهر جو
گهر آهي، ڪرشمو ۽ اسرار ڪرڻ سنو ۽ آهي، غيب
۾ هٿ وجهڻ اسان جو مرڪ ۽ آهي. سائين وڏا
هر طرح سمرٿ آهن هو سڀڪجهه ڪري سگهن ٿا.
اسين ۽ الهن جا داس آهيون! ٻالها آهيون!! گولا
آهيون!!! مطلب ۽ سائين چيترام ٻاڻ کي هر وقت ۽
هر طرح ڏجهو اٿي رکيو ۽ سچ ٻچ ۽ هو هڪ اڪل لعل
هو جنهن جي ڪيترن ئي لي ٻاجهه لي ۽ اهڙا اليڪ
مثال آهن جن کي ڪرامت ئي چئي سگهجي ٿو. هڪ
ٻراميءَ جي سندن جو سور دربار جي جوت جي ليل
مهڙ سان لهي وار. ٻئي هڪ لاءِ کي جوت صاحب
جو ڪاجل اکين ۾ پائيندي اور ملبو. ٽئين هڪ مترو
جي ٻمت جو سور دربار صاحب واري ملڪي مان لي

ڏينهن سائين جن، ذات وڏي سان دفع ٿيو. جوئين هڪ
شرڏالو جو ڪنهن لاعلاج مرض ۾ مبتلا هو ۽ ڊاڪٽر
گهڻي ٽڪجي پيو هو ۽ کيس ڪين فرق نه پئي ڪيو
ان سائينجن جون چاڪرون ڪيون ڏينهن سائين جن، ڏوکي
سٽيءَ اڱار پهنجي آرام مليو. ڇا اهي عجيب و غريب
ڪرامتون نه آهن ته ٻڌو ٻيون مثال ڇا ڪاڻ ته ٻيون
گروءَ جا گڏيج ٿيندا آهن. سنڌ والڪر ۾ ڀيانڪ طوفان
لڳو ۽ ڪليان ڪئمپ جي ڪيترن اڱڻن جون ڇتيون
الامي وڌيون. اڪيچار جاني ۽ مالي نقصان ٿيو.
اولده الدو ڪار مچي ويو. ان وقت وسط شاه جي
درٻار جون لوهي چادرون به اکڙجي ويئون پر ساري
درٻار جو اهو ٽڪر جتي شهنشاه وسط گهوٽ جي
تصوير هئي، سري گرو گرنٿ صاحب جي سواري ۽ مالا
گنگا (سائين ٻارو شاه جي ڌرمپتني) جي مورت
رکيل آهي ان ساري مندر جو ڪکر به هيٺ مٿي ڪين
ٿيو ۽ فقط ان ٽڪري واري ڇت جون چادرون قائم
رهيون! هزارين ماڻهو اهو اسرار ڏسڻ آيا. ٻيون به
ڪيترائي وچتر ڳالهيون سائين چيترام جي ڀڳتيءَ ۽
شڪتيءَ جون ٻڌڻ ۾ اچن آهن جن مان ٿورڙيون به
نه هڏن ڀراڻن چادرن وارين اڱڻن ۾ رهندي، ڏنو
نه سهندي سنڌ والڪر کي عظيم عزت اختيار ۽
۽ ڪيترن دکي ۽ دردي گهرن کي نهال ڪيو.

سائين چيتنرام جن گهڻو ڪري هر سال ڪن نه ڪن شهرن ڏانهن ويندا هوا ۽ اُتي جي پريمين ۽ شردالن جي پياس اُئين بجهائيندا هوا. پوئين دفعي پاڻ منگترام پيوليا واري ۽ پنهنجي هڪ سچي سيوڪ پاڻي جيٺي کي ساڻ ڪري سند ۽ نگر مان سيدي کان گهڻي پرام ۽ سڪ مان موڪلائي نڪتا. اها نه ڪل ڪنهن کي به خبر هئي ته اها ڪا سندن آخرين موڪلاڻي آهي! ڪجهه وقت کان طبيعت ناساز هئڻ جنهن ڪري پرهيز رکندا هوا پر هن دفعي نه دوائون وغيره پاسيرائون ڪري سڀڪجهه کائيندا رهيا ۽ هر هڪ پريمي جي ڳالهه رکيائون. ٣٠ مارچ اڌ رات جو جڏهن سڀ ننڊرا ديويءَ جي گود ۾ آرامي هئا تڏهن سائينجن اوچتو اُٿيا، جيٺي کي جاڳايائون ۽ چيائونس ته سائين وڏن جي وڏي مورتي کڻي اچ ته درشن ڪرائون. اسان جي هاڻي تياري آهي. ان وچ سائينجن پنهنجي گلي ۾ ننڍي هوندي کان ٻڌل سائين وڏن جي ننڍڙي تصوير جا بار بار درشن ڪيا ۽ 'ست نام ساڪي' چوندي هن اسار سنسار مان پنهنجو ناسولت چولو ڇڏي اُڏامي هليا هوت ڏانهن.

ڀاڳو جن

طرف

صوفي سرتاج ڀاڳڙ روچلداس صاحب

اوچتو ، ١٠ ڊسمبر ١٩٥٧ع اربع واري صبح جو سوير ٣ لڳي ٢٦ منٽن روهڙي سنڌ جو روحاني رهبر ۽ ڀارت ۾ آيل سنڌي صوفين جو سرتاج سائين روچلداس صاحب پرلوڪ پڌاريا. ملڪ ۾ ڌايو ۽ هاهاڪار مچي ويو جڏهن اها دکدائڪ خبر ٽيليفون ذريعي ممبئي مان ڪليان پهتي (جاڪاڻ ته سائينجن ممبئي ۾ سيٺ ڪشنچند گجرالي وٽ رهيل هوا) ۽ اجلي جيان ٻڌجن ٿي ڪٽمن ۾ ڦهلجي وئي. موني ۾ سائينجن جو مرڪ سرڪار ڪلن قلن سان پي ڪيل جيئن ڪي ڪٽمپ لمبر نٽين جي شانتيءَ استان (جنهن کي شانتي لڳو سڏ ها وڃي ٿو ۽ جتي هو رهندا هوا) ڏي پهتو ته، جوگرد اشانتي ۽ روچ راڙو ڦهلجي ويو ۽ بيشمار آدم قل قول چاڙهيا ۽ هن سالڪ کي سجدو ڪيو. ٻارهين ڊسمبر سڄو ڏينهن ۽ رات سنڌن ۽ ڀارت ڀري اسپتال ۾ انتم درشن لاءِ ڳاڪيڙ رهي. دادا هري جن سنڌن وڏو پٽ ۽ ٻيا ڏڏ ڪي وچان اٿي اٿجي چڪا هوا. مالوي جلوس اهڙو ته لمبو ۽ ڳنڀيل هو جو سنڌ ولنگو جي الهاس ۾ اڳ ڪڏهن به ڪين لڪتو آهي. جنهن مان پرسنل آهي ته ڀاڳو جن ڪيترو نه عام خاص لوڪن ۾ پيارا هوا.

ٻڌو ڪين پاڻ جن ان ڪري ته ڪوٺي جو اسان جي سڄي گهراڻي سان سندن انوٽ ناتو هو. منهنجي مرحوم پتا صاحب ديوان ڪنڍ مل ڪلياڻداس هرچاڻي جا هم عمر ۽ ننڍي وهيءَ جا يار هوا جيئن هيٺين ٽازو ڇپايل سائينجن جي ڪتابن: 'اڪ ۽ اور' ۽ 'ڪي ساعتون سڄڻ سان' ۾ ڇاپيل آهي.

ٻڌي جي وڏي ڀاءُ ٺاڪر سوڀراج (جو اڄا سوڙو پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ ۽ حيدرآباد سنڌ ۾ سائين قطب شاهه ٻاگهر صاحب جي مرشد جي درگاهه تي رهندو آهي) ۽ وچين ڀاءُ لعلچند هرچاڻي (جو سچ پچ هڪ اڪل لال هو) سان ۽ ڏاڍي دلي رغبت هئي. ايتري قدر جو جڏهن شام جو پاڻ جن اسپتال جي ڪم کان فارغ ٿي، ڀائي گوبند رام جي ٽڪاڻي (جنهن جا پاڻ جن گادي نشين هوا) جو اسان جي گهر جي ڀرو ڀر هو ۽ راڳ روپ لاءِ منهنجي وچين ڀاءُ لالن کي گهرائيندا هوا جو ڪين اڪتاري تي ٻيدل ٻيڪس جون ڪافيون ۽ ڪلام ڳائي وڄائي سڄي سنگت کي ولڏرائيندو هو. هتي اهو لکڻ واجب نه ٿيندو ته ڀائي گوبندرام جو ٽڪاڻو ڪو خاص ٽڪاڻو يا وڏو آستان وسڻ گهوٽ جي دربار وانگر نه هو. هو هڪ عام رواجي آستان هو جتي غريباڻا ٽڪا وڇايل هوندا هئا جنهن تي پاڻ جن سڄي سنگت سوڙ (جنهن ۾ وڪيل ٽلسيداس گجواڻي جنهن جا پٽ ارجنداس وڪيل ۽ ايم. ايل. اي ۽ هري

روهڙيءَ سلڪ فئڪٽريءَ جو مالڪ اجمير وارا، مولچند
ڀلاجراءِ پيا ڀلاج سلڪ فئڪٽريءَ جو مالڪ ٽڙودي
۾ رهندڙ ۽ سيٺ گوبندرام سياڳچند ۽ آڏارام ڪجواڻي
جي هن وقت ڪندوءَ ۾ رهن ٿا) اچي ٻاڙ ۾ وڃي رُوح
رهاڻ ڪندا هوا. مهنجي پاڻ ڪان سواءِ پيا ٻه ڪيترائي
ڳائڻ وڄائڻ وارا گهٽيٽي صوفي فقيرن جا ٽولا ايندا هوا
جن مان شري ٻرسرام جوڳي، جو هن وقت ٻولي ۾
رهي ٿو، ۽ هڪ آهي. هيءَ ٻئي ٽڏهن ٻار هو
جڏهن ساڻ ٻاڻ پاڻو جن جو پيار هو. ان ڪري سڄي
سنگت ۽ خاص ڪري اسان جو سارو ڪٽنب ڪين پاڻو جن
جي پياري لالي سان سڏ يندا هوا. گهر ۾ ڪو ٻه ٻيمار
ٻولڊ هو ته ٻتاجن يا ماتا صاحب انهن چوندا هوا ته
'پاڻوجن کي وٺي اچو يا پاڻو جن جي دوا ڪرايو' جو
سندن استعمال ٿڻ روهڙيءَ ۾ اسان جي گهر جي ٻٽيان
هئي. هاڻي اچو ته سندن جيون ۾ جهاتڪي پائي
ڏسون ته ڪيئن هو ابتري وڌي ٻڌ کي پهتا.

پاڻو جن جو جنم ٦ جنوري ١٨٨٠ع ۾ روهڙي شريف
۾ ٿيو. سندن پتا جو نالو ديوان سجاڻسنگهه هو جنهن
کي ٤ پٽ ۽ ٣ ڌيئر هيون. پاڻوجن چوٿون نمبر ٻار
هوا. اڃا ٻاڻ ننڍڙا ئي هئا ته سندن پتا گذاري ويو
۽ سندن وڏو ڀاءُ ديوان ميگهارام جو سکر ميونسپالٽيءَ
جو چيف آفيسر هو ان گهر سنڀاليو. ٻالڪ اوستا
کان ئي پاڻوجن کي وسٽ شاهه جو سنگ نصيب ٿيو جو

سندن وڏي ڀاءُ جو گرو هو ۽ سائين وسڻ گهوٽ جي ڏڪاڻي ۾ وڃي سڄيون سڄيون راتيون ڀڳت ڀاءُ ٻڌندا هوا ۽ جاڳرتو ڪندا هوا. ١٩٠١ع ۾ جڏهن حيدرآباد سنڌ جي ميٽرڪ ڪاليج ۾ پڙهڻ ويا ته پاڻ جن جو سنگ ٿندي جهاليا جي سائين قطب شاهه سان ٿيو جڏهن کان ڪاليج ۾ پڙهندي جوانيءَ ۾ تي نام جو دان وٺي ٻڌ ڪندا رهيا. سندن مرشد جي مٿس ٻاجهه هئي ۽ جيئن جيئن ستگروءَ جي اتاهل راهه وٺندا رهيا تيئن تيئن مٿس مهر وڌندي رهي. ١٩٠٤ع ۾ ڪاليج جا چار سال پورا ڪري L.C.P.S. جو ڊاڪٽري امتحان پاس ڪيائون ۽ ساڳئي سال کين عدن ۾ نوڪري ملي جتان جولاءِ ١٩٠٦ع ۾ واپس آيا. ان کان پوءِ ڪوٽڙي، حيدرآباد، شڪارپور ۽ جيڪب آباد ۾ سرڪاري اسپتالن ۽ جيلن ۾ ڊاڪٽر ٿي رهيا. سرڪاري قاعدي موجب نوڪريءَ جا پنج سال پورا ڪري ١٩١٢ع ۾ روهڙيءَ ۾ خانگي اسپتال کوليائون جتي اکين جو علاج ۽ وڏي آپريشن ٿائين ڪندا هوا. اوچتو ايلوپيٿي (انگريزي ڊاڪٽري) ڇڏي هوميوپيٿي شروع ڪيائون جا پڄاڙيءَ تائين ڪندا رهيا. دوا سان گڏ سندن دعا بيمارن جا ڏک ڪٽي ڇڏيندي هئي.

ٻڌي ڪي يادگيري آهي ته جڏهن هڪ ڏينهن بيمار هيم ته پاڻ جن اهي اڌڙان گوڙيون هوميوپيٿيءَ جون ڏ ٻاري موڪليون. ٻڌي جو اڌار هو سو

يڪدم ڪين ٿيو. مون کين عرض ڪيو ته، اهي ننڍڙيون ڪوڙيون سي ۽ ٻه چار هيڏي ساري انساني بدن لاءِ ڇا اثر ڪنديون ته پاڻ مشڪندي جواب ڏنائون ته "بلائون اچي پيون آهن. هڪ ننڍڙي ڪتلي جڏهن هيڏي ساري هاٿيءَ جي ڪن ۾ گهڙي ويندي آهي ته ڪيڏو نه وڏو اثر ڏيکاريندي آهي" ۽ ٿيو به ائين ته ڪجهه وقت کان پوءِ اهو بلڪل نوبنو ٿي پيس. ٻڌي سان ته پاڻ جن لکين پال پيلا پا. کڙا لکي کڙا لکان. مثيون مثال ته هو ننڍي وهيءَ جو. جوانيءَ ۾ پاڻ ڪاليج ۾ داخلا وٺي ڏنائين في معاف ڪرائڻ اهو سڀ سنڌ ۾ دولت ٿيو جو ٻي. جي سنڌ ڪاليج ڪراچيءَ جو پرنسپال هاڻي سنڌ ۾ دوست هو. ڪراچيءَ ۾ نوڪري وٺي ڏنائين ۾ پڻ مدد ڪيائون جو ورهاڱي کان اڳ پاڻ جن ڪراچيءَ ۾ ڪيترا سال ڪاڌي ڪالي ۾ آريه سماج مندر ۽ پتري پاٺشالا جي پرسان ٿالي ئي خيرالي دواخانو کوليو هو ۽ هيءَ ٻنڌو به سنڌ ۾ اسپتال پرسان رهندو هو. جهڙي طرح روهڙيءَ ۾ اسان جو گهر سنڌ ۾ اسپتال سان گڏ هو اهڙي طرح ڪراچيءَ ۾ به. ان ڪري راهه ڏيندا هن آنڍ وهڻ ساڻن گڏ ٿيندو هو.

پاڻ جن جي زندگيءَ جو احوال ڏيندي نظر اچن ٿا اچي ته جڏهن اڄ پڙهي آهر ڪتا ۽ ڪتاب جو احوال ٿو لکان ان ڪري اچو ته هاڻي سنڌ ۾ ڏيکا احوال ڏيون.

پاڻ جن هميشه توڪل تي پاڙيندا هوا. ڪيترائي دفعا ڪين پيسي ڏوڪڙ جي تڪليف ٿي ته قدرت اهڙي جو هڪ نه ٻيو اهڙو شخص اچي پيدا ٿيندو هو جو سندن صدريءَ جي کيسي ۾ يا جڏهن هٿ ۾ ٿي هو سمهندا هوا ان جي وهاڻي هيٺان روپيه رکي ويندو هو. پاڻ جن وري ڇا ڪن جو گهرج جيترا پيسا ڪم آڻي باقي لاهري (مٿن چالو رن) جي ڏينهن چاڙهي غريبن ۾ ورهائي ڇڏين. جي اچا ته پيسا وٺڻ ڪ هجن ته گرو ٻاٻي جو اڪبر ٻادشاه صاحب رکائين. ڪڏهن به وٽ ڪ پيسو هٿ وٽ ڪو نه رکيائون. سندن سڳرو سائين قطب شاه جن جو مٿن مهر جو هٿ رکي چوڻ هو ته "فقير دنيا کي توهان جي اوڏو اچڻ نه ڏيندو پر هٿ ۾ لنگهڻ نه ڏيندو." سندن آستان تي سدائين مهمان رهيا پيا هوندا هئا. ميلا به پيا لڳائيندا هوا. رڻ سان ڏاڍي دل هوندي هين. سنگت ساڻ ڪري ڪوهن جا ڪوهه پنڌ ڪري فقيرن ۽ درگاهن جا درشن ڪرڻ نڪرندا هئا. پنڌ جا ڏاڍا ڏکا ۽ ڏکڙا جهو سوري سنگت ساڻ ڪين ڪو اچي به ڪو نه سگهي. شاه لاهوت جي سفر تي ويا. هندن جا چارئي ڌام پيديائون. انهن ۾ سنگت جي سڌ تي پاڻ جن گهڻو سفر ڪندا هوا. مسافري گهڻو ڪري مهاتما گانڌيءَ والي ٿرڊ ڪلاس ۾ ڪندا هوا جو اجايو پيسو خرچڻ کين اصل نه وڻندو هو. انهن ڪمن ڪندي ڪڏهن

۽ سندن همت ۽ مجاهدو ۽ هميشه ڪامياب ۽ خوش اطوار ايندا هوا.

٦ جنوري ١٩٤٨ع ۾ ڪراچيءَ ۾ جيڪي فساد ٿيا تن ۾ سندن اسپتال به ڦري ويئي. آخر پاڻ کي هندوستان اچڻو پيو. ويهائي بعد اول سورت ۾ اڙودي ۽ پوءِ ممبئي ۾ گهاري اچي ڪلياڻ ڪيمپ نمبر ٣ جي شانتي نگر ۾ دارو چالو ڪيائون.

واهه، عدم جي وستي ڏي ڪوچ ڪان چار پنج سال اڳ جي ڳالهه آهي ته پاڻ جن کي هردوار کان اچڻو ويندي اوچتو دل جي تڪليف ٿي پيئي جنهن ڪري پنج ڇهه مهنا بستري داخل هوا. انهيءَ بيماريءَ مان اٿڻ بعد اوچتو اوچتو پاڻ جن جي زبان مبارڪ مان هڪ انوکي بولي نڪرڻ لڳي جنهن کي پاڻ "پاراڻي بولي" ڪري چوندا هوا. بابا ڀيرواج جي "مستاني بولي" بابت اڳيئن باب ۾ پڙهي آيا آهيون. هاڻي اچو ته پاڻ جن جي پاراڻي بولي بابت ڪجهه لکون. هيءَ آهي انوکي واڻي آهي جنهن ۾ رڳو هيڪڙائي سمايل آهي ۽ الاهي عشق جي بابت. هن بوليءَ ۾ ڪو خراب لفظ آهي ئي ڪونه بلڪ شيطان يا دشمن لفظ جي معنيٰ به پاڻ جن انهيءَ طرح ته اکر پڻ ڪيندا هوا ته انڪ ون ڪا خرابي آهي ئي ڪانه. سڀ سڀائي آهي. ۽ پاڻ جن بيان اهڙو God is good & all good is god ته سلوس ۽ سڌي نموني ۾ ڪندا هوا جو ڳالهه خراب

مرد، ٻار ٻوڙي ٻڍا، صبوح ۽ شام جي گرميءَ خواه سرديءَ، جهڙ خواه مينهن جو واچار نه ڪري ڏاڍي ذوق ۽ شوق سان ٻاراڻي ٻولي ٻڌڻ ايندا هوا.

جڏهن امڙي کي خبر پيئي ته ٻاٻوجن هاڻي ڪلم ڪلا گيان ڏيا ڏئي ٿا ته آءٌ به احمدآباد (جتي آءٌ گورنمينٽ آف انڊيا جو گزيٽيڊ آفيسر هيس) مان گهڻي ڪلاڪن آس ۽ ڪين عرض ڪيم ته نام جي بخشش ڪيو پر ٻاڻ پنهنجي ڪرڻ کان انڪار ڪيائون ۽ چيائون ته " ابا اڃا دير آهي."

مون ڪين عرض ڪيو ته حياتيءَ جي ڪهڙو ڀروسو آهي، اڃا ڪيترو وقت ٽرسان. گروءَ ٻڌا گهٽ ڪانهي. الائي ڇا ٿئي ته ٻاٻوجن چيو ته اڃا سال ٻه دير آهي. پنهنجي حياتيءَ جي ٻاري ۾ فرمايائون ته اڃا ٻاڻ ۴-۵ سال حيات رهندا جو هيئنر ته اڃا ڪين ٽئون جنم مليو هو ۽ بيماريءَ مان اٿيا هوا.

ان وچ ۾ مان ڏايان ديري مصيبتن ۽ مشڪلاتن ۾ اڙجي واس ۽ ڪين پنهنجيءَ ٻيڻ (سدگهٽي ٻائي زال خالچند مدناڻي جا اجمير ۾ رهندڙ آهي) همت ڪين ڇرائي موڪليو ته منهنجي سهائتا ڪريو. جواب ۾ ٻاٻوجن هڪ ڪلاڪاري شبد ڏياري موڪليو جنهن جي جاپ ڪرڻ سان منهنجو سڄو ٻچ ڪلاڪ ٿيو. ٻوءِ ته آءٌ احمدآباد کي الوداع ڪري اچي ڪلاڪ ۾ ٻاٻوجن وٽ رهيس ۽ ڪين وري ٻيهر نام دان ڪرڻ لاءِ

عرض ڪيم. وري اُن پڇيائون ته ڪجهه وقت ترس.
منهنجو ته هُن ڀيري پڪو ارادو هو سو ترسي پيم ۽
ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويٺو سندن ٻاراڻي ٻولي ٻڌندو ۽
لکندو هوس ۽ سندن هڪ ڪتاب 'نصيحت نامو'
ٻاٻوجن جي ٻاراڻي ٻوليءَ ۾ ارٿ سوڌو ڇپرائڻ مون
چاهيو هو ۽ ٢٠ ڊسمبر ١٩٥٧ع تي ٻاٻوجن جي ٻارهين تي
ظاهر ڪرڻ تي چاهيو ٿي جيئن ته دادا هريءَ جن کـي
اهـا ڳالهه پسند نـه آئي ۽ ٻاٻا ڪنهن سٺي نموني ۽
اوچي ڳي تي ڇپائڻ تي چاهيائون ته ٻڌي جو ڪتاب
ٻڌ ڪرائي رکائي ڇڏيائون ۽ هينئر تائين ٻاٻوجن جـي
ٽن ڇيئن ڪتابن کي سورج جي روشني ڏيکاري اٿائون.
ٻاٻوجن وٽ رهندي مون سندن ڪيترن ئي
عجيب و غريب ڳالهين ڏٺيون ۽ ٻڌيون جن کي ڄيڪر
ڪرامات سڏي سگهجي. هڪ دفعو هڪ هندو سيٺ
ٻاٻوجن وٽ لنگهي آيو. ٻاٻوجن فقيرن ۽ سيٺين جي
ڏاڍي عزت ڪندا هوا. سو کين ڪرسيءَ تي وهاريائون.
سيٺ جيڪو مست فقير هو لنهنجي شش (هڪ شيواڌاري
جو هن سان ساڻ هـو) کيس ٻڌي مڃائي ڇڪڻ لاءِ
ڏني. اسان سڀني جيڪي سنگت ۾ ويٺا هواسين تن
جي من ۾ شڪ جاڳي ته هيءَ وري ڪيئن؟ جو ٻاٻوجن
جـي سامهون ۽ دربار (استهال) ۾ ٻڌي نـو ڇڪي.
ڇاڪاڻ ته اها ٻڌي ٻاٻوجن جي سنگت منع هئي. پاڻ
فرمايائون ته ” ٻلا هڪڙن سيٺن کي ٻڌي ٻاٻوجن مباح آهي

جيڪو هو ڏاڍو، ڪان اي ڏاڍي آهن ۽ ڪانهه سنڌ ڪانهه
رکن ۾ ان ڪري شڪا جي ڪانهه گنجائش ڪانهه آهي."

پٽي ڏسڻ جي ڳالهه آهي ته پاڻو جن تازو اکين جو
آپريشن ڪرائي آيل هوا ۽ وري سياڻي تي ڪين اچي ٿي
وڃي ڊاڪٽر کي ڏيکاريو هو جو سندن اکيون ڳاڙهيون
ٿي ويون هيون. وري اڃا اهو ساڳيو درد پيدا
ٿيو ۽ پاڻو جن جي اکين سان اکيون ملائي سندن لالاڻ
پنهنجي اکين ۾ سمائي رهندو رهيو. پڇڻ تي معلوم
ٿيو ته هن ڏسڻ درد واڻ ته (جو هو ڪنهن بيماري
سبب پاڻو جن جي دوا ڪندو هو) پر دوا ڏيڻ آيو
هو ۽ پاڻو جن جي بيماري هو پاڻ سان کڻي هليو ويو.

پاڻو جن پيا اچن ٿي ڪم ڪار سان اڳيا ويندا هوا
۽ خاص ڪري سنگت جي سڏ تي يا ڪنهن بيمار لاءِ.
اها چوماسي جي مند هئي. اڃي زوردست برسات
پيئي ۽ هر ڏانهن شانتي لڳو پئي سان وهندڙ ندي ۾
ڏنڌار ٿي وئي ۽ سمنڊ جي وار ه اچي چڙهي سو
سڀ شانتي لڳو پئي وار. منهنجو استرو ۽ سامان جو
لالسيءَ ۾ ڪيل هو سو ٻڏي لڳو ۽ عجب اهو ته
(چوڙائي لال) دراهه شاهه پاڻو جن جي دوار ٻاهري
استعمال جتي شام جو سنگت ڪندا هوا ۽ جتي منڊن
ڏاڪي تائين چڙهندي ه ان کي خراب سندن جاءِ کي
ڪو نقصان ڪو نه رسايو. ڇا اها عجب ڳالهه نه
آهي. اهڙا ڪرتب پاڻو جن جا ڪيترائي آهن. سندن

کھڙائون ڳالھيون بيان ڪري کھڙائون ڪجن. آخر هڪ ڏينهن اوچتو ٻاڪ وٽ سڏائي هن بندي. گندي ۽ بنھنجي در جي ڪتي کي ڳهيء ۾ بڌو باقي بنھنجو ڪيائون بعدي گر مدتو ڏنائون جو ٻاڪ چولدا هوا ته گرو لبڻ آهي ان شخص جي سموري ذميواري ڪٽڻ باقي اڄ ڪالهه جا گرو ته جام آهن جي اوهان کي ايڪدم بنھنجو شش ڪندا ۽ ڪوڙو گيان ڏيندا.

کھڙي ته صاف اڳڪٿي ڪيائون بنھنجي حياتيء جي باري ۾ جو بيماريء مان اٺڪ ڪان ٻاره ٻارن ساڍن ڇٽن سالن بعد ٻولوڪ ڀڏاريا. ٻائوجن گرهست ۾ رهندي ئي ٻوگي هوا. هو الهن درواشن مان هوا جن جو 'همت هاج ۾ دل يار ڏي.' دليا ۾ رهندي ابه ڪڏهن گل وائلگو دليا ڪان اوليب ۽ نيارا هوا. حضرت ابيء والگو ڏينهن گرت ڪار بعدي سنساري ڪم ڪارن کي ۽ واسب ٻار کي ڏيندا هوا ۽ سچيون سچيون راتيون جاڳندي ٻيا اشور جي ڀڳتي ڪند هوا.

ٻائوجن جو هڪ شعر هيٺ ڏجي ٿو :-

گهٽ لکڻ، گهٽ گفتگو ۽ گهٽ سمهڻ، کائڻ ۽ گهٽ
ليڪ اٺين وٽ سڏائين آيا سڀهن هي چار چيز
صبر ۽ دل جي صفائي، ۽ ڀار ٻرداري، ابيار
عشق جي مڪتب ۾ عاشق آ ٻڙهن هي چار چيز
شڪر حق جو ۽ تواضع، نيڪ صحبت ۽ ادب
”روچل“ هر جاه عزت آيا وان هي چار چيز

ڀائي ايسر ۽ سرڏن

هي ٻه وري هڪ ٽئين ڀرهڙيءَ جي گروهه ۾ شش جي ٽولي جي جيون ڪٿا آهي جن جو ناتو به اٽل پريم ۽ وشواس هو. 'ايسر' تخلص واري شاعر جو سچو نالو ڀائي ايسرداس آهي جنهن کي ادب وچان سائين ايسرداس صوفي ڪري سڏيندا آهن. سائين ايسر ۽ سندس شش سرڏن جي سوانح عمري ڪنهن معتبر ۽ مفصل طور نٿي ملي. فقط ايترو معلوم آهي ته سائين سرڏن وسط شاهه گهوٽ جي وڏن وارن اصلي خيرپور جا ويٺل هوا ۽ پوءِ اچي ڀرهڙيءَ ۾ پنهنجي گروءَ سائين ايسر صوفيءَ وٽ رهيو. سندن جنم جي تاريخ بابت ڪجهه پڪ پوري پتو ناهي پر ممڪن آهي ته هو سنه ١٧٦٩ع ۾ پيدا ٿيا ۽ سنبت ١٩٠٦ يعني ١٨٤٩ع ۾ چالاڻو ڪري ويا.

ڀائي ايسر جي پرلوڪ پڌارڻ لاءِ بابت هڪ عجيب ڳالهه چئي وڃي ٿي. چون ٿا ته هوليءَ ۽ ڌوڙلي جو موقعو هو. ساري سنگت موج مزي ۾ رڌل هئي ته اوچتو ڀائيجن چوڻ لڳا ته "اها هو ڏسو ٿا ڪال جو ماڻهو جو چئي پيو ته هلو، وقت ٿيو آهي." سنساري ماڻهن کي ته ڪجهه به ڏسڻ ۾ ڪو نه ٿي آيو پر ساريءَ سنگت عرض ڪيو ته سائين اوهين وري ڪيئن ٿيندو وهڙي خوشيءَ جي موقعي تي اسان کي اڪيلو ڇڏي توهين ڪيئن ويندا. آخر ڀائي ايسر (جنهن ناتي کي ڪلام ۾ اشارو

۽ ڪري سڏبو آهي) ڪال کي ڇيو ته ڇگو، ڪجهه وقت اسالڪي وڌيڪ هئي (سنسار) ۾ رهڻ ڏيو ته پوءِ پاڻيهي اچي حضور وٽ حاضر ٿيو ۽ پوين ڏهن مهين ڪان پوءِ هيءُ چولو ڇڏي پرلوڪ پڌاريا.

اهڙيءَ سنڌ عمر واري عرصي ۾ سنڌس هم وقتي ڪوي ۽ درويش هوا: سچل، بيدل ۽ بيڪس ۽ سامي. جهڙيءَ طرح سنڌي ساهتيه ۾ شاهه ۽ سچل، بيدل ۽ بيڪس، سامي ۽ دلپت. ساڳيءَ طرح اسر ۽ سوڍن جي جوڙي به امر آهي. اسر جي عمر جي واقعن جي پوري خبر لڀي نٿي سگهي. ڪهڙا علم پرايائين ڪهڙي پاٺشالا ۾ پڙهيائون سو ته سوال ئي نٿو اٿي. ڇاڪاڻ ته هو صاحب به مٿين شاعرن وانگر "الهامي" شاعر هو. سنسڪرت جو اثر به ضرور پيو اٿس. شاعر جي وڏائي، ٻولين جي ڄاڻ، سنڌي، هندي، پارسي (ڇاڪاڻ ته سنڌ ۾ ان وقت مغلن جو راڄ هو ۽ فارسي سرڪاري ٻولي تسليم ٿيل هئي) ساهتيه جي پرک سنڌس ڪلامن مان ئي ملي ٿي. بيدل وانگر اسر به پنهنجي پاڻ اڪثر ڪلامن ۾ ادا ڪئي آهي. روهڙيءَ ۾ بيدل ۽ بيڪس جو ڪلام هٿ ڪندي هن صاحب جي واڻي ٻاڻ ملي هئي جا پاڪستان ۾ رهجي وئي. هتي هندستان ۾ ڏٺن ڪندي هن صاحب جو جيڪو ڪلام هٿ ڪري سگهيو آهيان ان جو ڪجهه حصو صوفي ساهتيه جي شوقينن لاءِ هن گڏ ڏجي ٿو:-

سر اسا

شبد (١) روپ آسا

ايشور (الله) حمد پڙهڻ واهي هت لسي
محبوب ماڻهيان خوش ڪت لسي

١- پلنگ، پٿريون طول وهاڻا، ملي محبوبن سان ڪريان ماڻا،
پر ڏ رهان اپ اهت اي.

٢- ڌرم ڪرم هن ڪم جا ڪاهل، سوالي لمهجي سر جا سائل،
ليڪن لعل سان لت لي.

٣- حمد د رود پڙهان شڪرانا، موڪيا مالڪ مٺيءَ جا طعنا،
پيار پيٺوءَ ڪي وهت لي.

٤- ڀارو ڀورن ڀٺي هن ڀورا، صافي ساڌ سچا هن سوڙهيا،
ڪڏ پا ڪرهر جي گهٽ لي.

٥- قلب ڪرام ڪعبو ڪارو، وراو ايسر جو آهي وارو،
مڪم رهان پنهنجي مت لي.

شبد (٢) روپ آسا

نرانڪار اوري وارو ورنو، الله آهي منهنجو ارٿو

١- اول الله مون پاڻ جهوليو، ڏيان هر ڪي هر هر لولي،
ليهن اڻون نر نوسو.

٢- ٻاران پڪ ر لي پالا د ٻرا، د ان ڪفر ڪڏ ڪِ ٿين سورا،
پره پاري آهي ام اوسو.

٣- هر هر سان مون پاپا هسي، محبوبان د ل ماڻي مسي،
ليلهون ڪٿن ٽا نوسو.

۴- وهن جو ڙ ڳرن ڳوڙها، مرڪي ٿ ٻن ٻهڳجي، مطلب سان موڙا ؛
ڳالهه ڳاٺو ٿم ڦر سو .

۵- ٻين جو عشق اڌڪو صدقو، ايسر عشق دولهه ڏڌڪو ؛
صاحب ڪيو آهي سرسو .

شبد (۳) روپ آسا

ٽين لوڪ ۾ هر جس تيرا، هر ڪو نام مراري ،
سرڻ پري ڪي لاڄ جو ليٿي، راکو لاڄ هماري .
۱- پت رکيئه ٻهلاج ٻڳت جي، قدرت ٽيڏي ڀاري ؛
ٽئيي اوٻر ڪٽلي چاڙهيئه، هرڻاڪس هساري .
۲- ڏني جٽي رام راڄهانيو، ڪٽي آهه ساڌ سڃاري ،
ٻٽو مون جهن ٻڙيو ٻاٻو، سڀڻو سنگت ساري .
۳- هم ٻؤتا ٿو لاڄ ٻتا ڪي، سمرٿ هيڻ ستاري ،
اوڳڻ هاري ڪو ڳڻ ناهي، صدقي جاوان ٻلهاري .
۴- آپي دولهه آپي ٿون دڙي، آپي هر هو هاري ،
آپي رنگي آپي ٿون جنگي، آپي وڻج واپاري
۵- آپي داتا آپي ٿون ٻيدا، آپي امر اوتاري ،
ايسر داس تيرا ڪن ڳاوي، هم ٻوڪا ٿم ٻهاري .

شبد (۴) روپ آسا

رام ڪو نام سنڀار موڙها من، سمجهي راهه سڃاڻي
آج ڪالهه ٽيڏا سات لڏاڻو، آڻي سمجهه سڃاڻي
۱- ڪيا ڪجهه آلدي ڪيا ڪجهه ليٿي، اڪ ٻرالپ ٻاڻي
جم حوالي جو وجي ليسي، ٽيسٽي سنگر ساڻي

٢- ڏٺا آن ڏورچ ڏک، الدر ۾ واٽيون رکين وهاٽي
صبح سانجهي تون چو ٽچين، پول اهـا لمت پاٽي
٣- جـو دم جيون آسـار حياتي، تند اهـا ڪـر ٿاٽي
ڪنجا تولا تـالان والان، ڪنجي رکي رمز اڳهاٽي
٤- آڏر اوت اوهانجي مون آهيان، جنيڏي ٿار جوڳياڻي
ايسر داس ٿيوا ڳن ڳاوي، اها پولي ساھ سيباٽي

شبد (٥) روپ آسا

اسـوار دم دم وٽکو جـي ٿارو، سمجهه سياٽا
پـلـو سمجهه سـيـاٽا، وري آٿـو ئـي وارو
١- پر ۾ پيراڳڻ اچي رالد رچاٿي،
د ونهين اندر ۾ تن ڪي درد دکاٿي؛
سک ۾ سڪي وٽا، ٿا پراو هو ٿارو.
٢- اوالڌي جو ڪند پيا آهي الکه ٿا اوران،
سڏڪا پراون سوامي سمرليون جي سوران؛
سترو لکهي وٽان، اهو سک ۾ سيارو.
٣- چيلهه پڌي جن چاڙهيا جي چوٽا،
الکه انهن جا آهن الدر ڏوٽا؛
هـردم دل ۾ الـن آهـر لهارو.
٤- جوڳي آهي جن جوڳه ڪمايو،
مٺن ڪڙن جو ماري لن وام واجهايو؛
پلو ماري وٽا ملڪ لي آهي ليهن جو لعرو- لغارو.
٥- ماٿام عاشقن روزون روز آهي،
ايسر عرض اهـو الاهي؛
ساهرو سڪي لو اهو مٺڙو وٽارو.

سر جهنگلو

شبد (١) روپ جهنگلو

ڏاڍ ٻون ٻاهيون اوهه اڃا ٻون، اسين آهي ڪيئن اجها ٻون
١- ٻاهه اوهه جي ڀڙڪا ڏني ٿي، سون سڌ ٻون سٽا ٻون
دم دم دل ۾ دود دکن ٿا، تيغ لڳيون ڀڙڪاهيون.
٢- خولي تيغ ڪٽين تون خنجر، وڃين گهوڙن سان گهاٻون
مڙن ڪين موٽ ڪڏون عاشق، جن صاف جهليون سر واهيون
٣- مژگان تير مارياٿي من کي، چشمن چوٽان چلاٻون
پهور واس وٽن گل آيون، سڌ ساز وڄن ڪرناٻون.
٤- ٻاڄ ۾ ٻاهي جن ٻاڄ سڃاتو، انا الحق الا ٻون
شمس قمر قلبالي ڏوتان، ڳالهه کڙي ٻي ڳاٻون.
٥- ايسر حق تيو سي حاصل، ٻهر ڇا ٻڌاٻون
غرق ٿيا سي ڪهر ٻهڄي ۾، ڏيندا لوڪ اوگاهيون.

شبد (٢) روپ جهنگلو

اڇي ماريو نيڻن لغارو، اهو لوڪ سٽي جڳ سارو
١- ولهن عقرب ڏور اوڙالي، لڏو لڏو لڳو آهي لارو
دل اندر ديدار ڪيو سي، قالو بلي ڪوڪارو
٢- الهست رب قرڏ ٻهن لهي، اسان چاهيو عشق اتارو
روز مشائق مڄهه هواسي، پيتو سي جام جو لارو
٣- تال لبور ڏ کڙ وڄن تا، ڏوڏ و آهي ڏ ڏ کارو
ٻاهر ٻاق نه اکري ڪاٿي، گهوٽ ملهو گهر وارو
٤- اندر ايشور ٻاهر ايسر، ٿاهي چوڪ جو ڪو چارو
اندر ڏ ڪڇ ٻوٻ ٻيم، دهلي دکن ۾ لعرو

شبد (٣) روپ جهنگلو

ڏسُ جوڀن چار ڏهاڙا، آئي الٽ اهو وهه وهرا
١- ڦهه لاءِ آئي وڃ وهڻ جي، هٿ چڙهيون ڪوڙا هاريا
ساڻ نه ٿيندءِ سنگتي توسان، ٻڌي ويندءِ سڀ ٻاريا.
٢- ڪاڏءِ پيئڻ. مال پرايا، هٿ دانو هميشه ڏاڍا ڏارا
اولو ٿيندين مهل انهيءَ ۾، ڀوءِ لڪيندين آرا.
٣- جوڀنءَ ڪهن جسم ۾ انهن، ڪم ڪنهن سڀ مارا
وڃن وسري ويندءِ توکان، پوءِ ٿماٿيندين پڇاڙا.
٤- ايسر عاشق رهن فراقي، سور تنهنجي سڪ ساريا
مرڻ جيئڻ جو سنسو ناهي، جن سڏن سڀا سڀ ٻاڙيا.

شبد (٤) روپ جهنگلو

ملهيو تخت هزارو، پيارو ٻچارو سچارو الا
١- آڪ سڙي اڳڙيون ٿيا، پلٽيو مه مه پيارو
٢- هڪا پيان هوت ساڻ، ڏيو وڃر جو مالڪي وارو
٣- چوڪنڊي چالباڻ ٿي، ڏوڏو ٿيو آهه ڏڏ ڪارو
٤- پرلون ڊيو ڪٽي اچن سارو، تخت سليماني سارو
٥- اچو عشق ايسر جو، سچو صاف سوڀارو

سرپيروي

شبد (١) روپ پيروي

مڌهجو جوڀن جامون جوان، جڌهجو ڏاڍي سارو جهان
ٿڌهجو ڪهڙو ڪريان مان ايان،
ڪرب ڪمنا قبلي قاد ر قهري آهي ڪان

١- مــون تان چيو الله ڪهو، وارث ٿو وسيلو ٿيو،
سرس اهــو صوڊان ... مهنجو.

٢- مون تان ڇٽي هر هر ڪٽي، هو ڪڏهن روح ۾ رهي،
ٿو روھ اهــو ٻروان ... مهنجو.

٣- محبت موسوي ماري گهوسا، ٻانهن ٻڌ ڪي اڳ عيسوي،
هر دم هر اسانڏا ڪيسا، گوهر ڪڏج گيان.

٤- ايسر مون جو عيسوي جايا، گو ٻهد تان٤ رکي گهر آيا،
لايا مهنجا ٿيا سجايا، داٿهن ڌن ڌيان.

شبد (٢) روپ ڀيروي

مولکي تارڻ واري تارو، مولکي دکن اور نوارو،
آڻي هيرو مون ڪي هارو، هيڻون ٻلڪ ٻاڻ پٽارو.
سڏي وچ ۾ واڙ وهارو... مولکي تارڻ

١- سب سيوڪي سب ڪجهه ٿيڏا،
ڪيا کهيندا نا ڪوئي ميڏا،
رام نام ڏو وارو... مولکي تارڻ.

٢- سليماني لخت همارا، عاشق اڇا ٻــره سوڀارا،
ڏهڏجي سيج سيڏگارو... مولکي تارڻ.

٣- عرش فرش سب حاضر هويا، آڻ مل کي لوٽڻ لويا،
وهڏجاري ڪي وهارو... مولکي تارڻ.

٤- سب ڪجهه ٿيڏا ميڏي وس وس،
ڪيا کهيندا لون اي اس اس،
آلسي چڱي اوسارو... مولکي تارڻ.

٥- سنت ڏ ٻيپ ڪالو ڪنڊ ٻراجي،

جنت ڪٽ طبل همارا ٻاجي،

جيت آڪاش ڦولا رو... مولڪي ٿارچ.

٦- ايسر لمڇمن اوان هن نشا، عاشق ووٻرو تراسا،

ماري ٻار جيارار... مولڪي ٿارچ.

شبد (٣) روپ ڀيروي

اڄ ڪٿي تــي اوٻل اســان ڏي اچڻ جــي،

اسان ڏي اچڻ جــي مٺيءَ ســان ملڻ جــي.

مٺيءَ سان ملڻ جي مدد ني آهڻ جي ٻر ڪيئي. اڄ اوٻل.

١- عـرش فـرش ڪاهي ڪرس، ٻٽ ٻران ســان ٻٽل

٢- ٻرهما - وشن - مهيش - هو، جنهن نيهر نملي نيل

٣- چار سيما ڏ ٿر چاهه سان، تــه ٻلـيا ٻيلم ٻــٽل

٤- ڪاڱون ٻيٺون هو ٻاڻ ٻر، ڪير جا ٻرٻاون سب ڪيل

٥- اڻا ميمهن ملهير لئي وو، ســائون ٻڪا تر ســيل

٦- ميمهن مالٻاڻا ڪيا وو، مڪــبت مـيلـيا مـيل

٧- چڙهان منجهه چوڏول ٻر، ووح ڳهوري لــو والــل

٨- ايسر عرضي اوهان جي، ڪري ٻاٽي ٻانن لي ٻٽل

سر سارنگ

شبد (١) روپ سارنگ

ٽل - جيڏ ٻون مهندجي جيءَ جر، الـو جالي جيابـو

١- سو ر مڙاڻي وو- سنهوري آٻا الان، ڏ ڪن ڏ اڙو ڏ و واٻو

٢- سنهوري سو ون وي- ٻڏ و سنڌ رو الان جاڻي مارام ٻر چاٻو

٣- سو ون سنهوري وي- ڪير سنياهو، سنت ڪراو سياٻو

۴- وڻن اساڻي وي- واٽي ولايت الاهي ڏيهن مڪو آه ليا ٻو

۵- ايسر عدلي وي- آهي گدلي الا چاڙهڻي ڪيم جيا ٻو

شعر (۲) روپ سارنگ

عاشقان ڪُون ماتام اندر وچ، درد مرد دل وچ ٻٽڻا ٻار

ٻهر اهو هيت ڪٽڻا ٻار .... عاشقان

۱- مشڪل چاوڻ عشق کي ڪاري،

ٻٽيون ڀي ته درد دو خواري

تا وڻا سر سٽڻا ٻار .... عاشقان

۲- مشڪل چاوڻ عشق کي ٻاڙي،

ٺٽون ڪُون ڇهبوڪ شهرت ٻازي

ٻڪ ٻرٽا ٻڪ مرٽا ٻار .... عاشقان

۳- ٻڇي مرڻ ڪنون اڳ مرڻجي، صفا سر سولي ته چڙهيجي

تا ڪرڻ لسا ٻرٽا ٻار .... عاشقان

۴- زهر ٻيالا عاشقان قبوليا، جدان هوليا جهنڊا جهوليا

ڏ ٻوٽا سرڪيون ڏرٽا ٻار .... عاشقان

۵- ايسر عشق کي مشڪل ٻوري،

ڪاڪزالي ڪا ڪا اوڙي

لڏٽا سب ڪيچ چڏٽا ٻار .... عاشقان،

شعر (۳) روپ سارنگ

هت هت صاحب هڪڙو ٻار، داون لنهڊجي ره اڪرو ٻار

سالڪن سمجهي ڳالهه سچائي

۱- جتسا وٻڪون لٽسا وڪالي هڪو لي ٻڪا هڪو لي چالا

ٻٽو ٻڏ رو ڪر ٻڪڙو ٻار- سالڪن

۲- ناڪو ڪي قيد نہ قير ڏٺو سي، ناڪو ڪي غير نہ مير ڏٺو سي
ٻوءِ لوڪ سارو سڀ ڦڪو ٿار

۳- انت عشق ڪا ٽوڪڻ ٻازي، گرو مرشد سر هو ڪي راضي
ٻوءِ رکہ محبت من مڪرو ٿار

۴- دواني دور ڪيترو لي طالڪ، پيائي پوڙ ممدون ني مالڪ
هڪ هڪ حق حق حڪرو ٿار

۵- ايسر ڳالھ هڪا هڪ ٻڌليون، ڳوت الهي تہ ٿا دلبر ڳوليون
ٻوءِ ٿاس ڪيو تن ڪرو ٿار - سالڪن

سر جوڳ

شبد (۱) روپ جوڳ

ڪيئن ڪريان ڪاڏي وڃان، سڪي ساھ سورن سان پڙي ٿو
نڌڪہ اوهان لي ليڪهن جو، ڪا اچڻ واري هت ڪري ٿو

۱- هيءُ هيءُ ڪريان هيڊئن هت هٽان، دلبر دلا سومون ڏي ٿو
هاٽي تو ٻاجهون ڪولهي پيو، اکي دست هيٺي لي ڏري ٿو

۲- من تن هي حجرون هڪو، پيو لوڪ سارو سڀ ڦڪو
جنهن جي سڪ آهي تنهنجي سڪو،
تن طلب تنهنجي مڃهہ ٿي ٿو

۳- روئي الڊر ليڪرو رليون ٻاڀهي ٻاري ٿارڪو سون
کهڙون ڏيان ڏورون ڏليون، چوري ڪيو چترو چري ٿو

۴- جنهن ڪي ٻره ٻانور آهي اڪر، تنهن ڪي سڀ مو وسندي شهر
سي سور مون ڏيندا شعر، هي عشق ٻڌو نہ ٿري ٿو

۵- ايسر اوهان جي آهي مر، ولو آهي ولواھ مر
دمدم ٻران جي داو مر، وري ور اچي هن ڪي ڦرو

شبد (٢) روپ جوڳي

ھن عشق جي آڙاھ ۾، ڪيو ٻري ٽارو ٽارو

١- ھوس مڇيءَ جي پيٽ ۾، ڪيو آدم اِن ڪارو ڪارو
تنھنجي ڪل پاتي ڪاڪال، تو موسو مٿي ۾ وارو مارو

٢- ھڙ ڪس ڪري ھند ٻري، ٻيو اڙانو آڙو آڙو
ذڪر کي ضرب سان، تون ڏيو سان ڏارو ڏارو

٣- جيڪو اھر ھن اپاڻ ڪون، سو سورھيه آھي سارو سارو
مٿان پيو ڪيو دم ھٽي، منصور سر ٽارو ٽارو

٤- ھرڪا ھلندي ھرت ڏي، وٺي رند راھ چارو چارو
ھيت حجت ھلندو ڪاڪا، شل ٻخشيندا پارو پارو

٥- جيڪي سر ڏئي سرھا ٿيا، تن کي ٻري ٽا پارو پارو
ڪيتئي جھاز جلي ويا، آھ ايسر ڪي وارو وارو

شبد (٣) روپ جوڳي

ھن عشق جي آڙھ ۾، عاشق ٽڪن مٿي جو ٽڪر

١- ھاسا الٽ ھڻن ۾، تن ٽال لسيم جو مڪر
پڙھي پرجھيا ڪين کي، ڪرٿي ڪٽين کي ڪر ڪڪر

٢- پير ڌوٺي ھاڪ ٿيا، سجدا ڏين پلڪ ۾ ڪڪ
پر دواڻي جي دم جھڙ، ڪاٽي ڪيد پاٿون ڪا ڪفر

٣- بھشت دوزخ وچ لٿي، اڏو اڏ آھي حشر
جن کي دوائي دل ۾، تن کي روز ڪڙڪاري ڪڙر

٤- پيالو پيتائون پريم جو، سالڪن سر سرن سھڙ
اڙيا ڪين ايسر چوي، سٽرو لنگھيا سنڌھر سفر

شبد (٤) روپ جوڳي

مَن مکو موهن سندو اچ ماڻهيون مون مختيار آهه.

١- وِلهن عقرب نور کوٺي، عشق جو اسرار آهه.
فرقان ائين فرمايو، اسان جو الهستي اقرار آهه.

٢- مؤلؤ قبيلين مري جيوان، اهو تو اختيار آهه.
ڏي دوخواست دليون دل ۾، اهو آهو اشتهار آهه.

٣- ٿي ذره ظاهر ٿئين، اهو وڏو ڏکتار آهه.
پار پهتا سي پاڻ کي، جن کي هؤ الله رهبار آهه.

٤- پاڻ مون جن پاڻ پاتو، تن کي پره جو پيڪار آهه.
اي خودي مون خود ٿيا سي، تن کي درد جو ڏنڪار آهه.

٥- ايسر اصل سر الاهي، دم قدم ديدار آهه.
ٿيا سي مصنف من الله ۾، اسان کي سوز جو سينگار آهه.

سر تلنگ

شبد (١) روپ تلنگ

هلبو ڏور ڏيهه، راهه پڄهي ٿي رت،
سوڌو سمجهي ڪجاڻه گهري پيئي ٿي گپ

١- سوڌو سوڳي ڪجاڻه، جيڪو اگهيئي وکو
جنهن ۾ ڪرڙ نه هجي ڪک، جيترو قطر
اڳيون سڀ پڄهي آهي پاري ات، ڪنهن کي ڪو نه ڏيئي،
لاڙي الي لب ... هلبو ڏور

٢- روڪ پرسندي الي، هلي نون واور،
ڪاڙون ڪين چڙ پندي ٿي، نور منجهون چاڙور
ڏور ٿيندو پڄهي نو ڏاڍ و ڏر،
ڪندو ڪنهن ڪرڙو، پوء چنيندي چپ .... هلبو

۳- اڳي ۽ اڄ هتان هر ڪو ٿي هلندو،
ڪاڏو ۽ ڪيترو وڃي، سارو سڀو سلندو
جدائي ڀاهڙي ۾ آئي ڪرو جلندو،
ڪندي ڀاڳي ڀورو ڪري لاهيندو ڪپ .... هلبو

۴- سمجهه بندا تون ڪي جاڳج جاڳ،
توسان سنگ نه هلندو ڪوئي سائي ساڳ
اوڪو ٿيندو ان آهين ٿوءِ ٿيندو ان ڀاڳ،
ٿو جهي ٽير ڀاڳج سوان ٿيا ٿي سپ .... هلبو

۵- ايسر وڃندا آئي توڪان جردون جملو،
توکي هلي ايندو ساروکي عملو
منان چاڙهو الله آهي ڪٿاو ڪملو،
لن جي ڪاب ٽڪي ڪاڙوڻ واندا سپ .... هلبو

سر ڏهاسري

شبد (۱) روپ ڏهاسري

وامت ڀولي و بندان هيءَ وڪاري ڏايي بندا هر سرڪار

۱- ڪيم نه ڪار ڪنهن جي ڪالي، هسوائي مون عمر وڃائي
سو رن ۾ مون سان ڪو نه ٿيو ڀاڳي، ڪا ساعت سهڻي ڪي سار

۲- ڪنهن جهڙي آءٌ جي لاهيان، ڀاءُ ڪتي ٿي سير اڃايان
اميد آسرو آءٌ نه لاهيان، ڪر لنگهه ڀهڻجو تون ٿهار

۳- دوزخ هتڙي ٿو ماري ڏراوڻ، اوليون آهن عشق جون اڙاوڻ
توهه منجهان شل ٿي بندا ڀراوڻ، هت ٿار ڀڄهن ٿا ٿار

۴- ايسر عشق اوهانجي ڀرآيو، انگ اڳهاڙي جو ڀاڳ نه لاهيو
عمر ساري مون ڪو نه ڪو چاهيو، اڄي ڀاڳ پڄاڻو ڀار

شبد (٢) روپ ڌناسري

دل ۾ دلبر وسائي اور، عشق لڳا هن ٻوران زور

١- انت اندر ۾ توکون آهيج، وحدت ساڻ تون واهي وهائج
ٻرڪان واهي ٻاڻ ڪڍائج، چوڌهي ڀون چرخو چور

٢- ڪتي ٻاجهون تون لڳندي ڪوڙي،
وڃل وڃائي تون وائي موڙهي
ٻولون ٻاڌي ڪتي ڪر ٻوري، تن ڏهاري ڏور

٣- ڪيئن ڪراڻ ست ڪتيان ڪچارو،
نفس شيطان آهه ٻڌ بلهارو
ساعت ساعت ۾ ڪرج سنڀارو، ليکن تند آ اور

٤- ايسر ساڻو ڪند و آٽي سنڪو،
ڏي واڌاري جو ليند و ٻنڪو
ڏن جو ٻن جو ڪوڙو انڪو، جيئن ٻرلدي ڏسين ٻير ٻور

شبد (٣) روپ ڌناسري

وڇڻ ايدا ڪيتي ٻرنا، آهين اصل دا ڪوڙا يار

١- الون ڪهه، آئين، مٿن لوري ٻکتي جو ڪرسان،
وچ محبت دي مرسان
هٿي مال لٽيم سڀ لوڙا يار .... وڇن

٢- الي الين ڪر ڪيتيو وسارا، عمر لوري وچ ٻهالا ٻاوا
جهوان ٻاٽي ڦري له ڦرڙا يار .... وڇن

٣- چارٽي جو ولڳا تي چاري، الون ڪرا هي ٻاڻ جو ٻاري
ٻوم سخت مارينده سو ٿا يار .... وڇن

٤- مٺا ڪر ڪاڄ مال ٻراٻا، تووت اٻدا ڄدم گدواٻا
ڪال ڪا ٻڪرا موٽا ٻار ... وچن

٥- ايسر ڄن ٻٻالي ٻٽي، ڪٻي وت مرلي ڪٻي رت ڄيٽي
تون ڇور ڏ لڳاٻون ڏوٽا ٻار ... وچن

سر سورٺ

شبد (١) روپ سورٺ

اٻدا آپ تو ڪوڇا ٽاهي، اورا تون ڪيا آکيمدي
ڪٽي والڳو ٻوٺڪ ٻوٺڪيٽي، شيءِ ٻراٽي ڏاکمدي

١- دم ٻر دم ڄيٽيا ٽاهي، ڪٽسيان ٿڙهيان لاولدا
جوڳي ڄڳيت جاٽي ٽاهين، ڪوري ڪن ڪٽاولدا

٢- ملان هووان مرٽا جاٽين، ڪيون مد ٻدا ماٽمدا
من مڪا ٽن حجرا، ڪيون دوزخ ڦر جاولدا

٣- ٻرهما ٻوهم ٻڇاٽا ٽاهين، ڪٽسي ٽلڪ لڳاولدا
الدر ٽاڪر الدر دوارا، گهر گدگا ڪيون ٽ ڏاولدا

٤- مڪي هووي من مٺاوي، سوڳ لڙڪ سي آولدا
ٻٽيان ويٻان ڪاڪر آٽين، ٻڇي ڪيون ٻڇٽاولدا

٥- ساڌ وهووي سر ٽ ڏ ٻوي، ڪٽسي جامين ٻاولدا
لڙڪان تون لڳلاڪي، ٻڳتي وچ تون ڪاولدا

٦- لڙ د رواڙا ٻدد هوڪي، ٻڇي ٻدمي ٻاولدا
الٽا ٻون چڙهاڪي، ڦر تون ٻ الکم سڏاولدا

٧- ايسر گرو ٻورا مليان، ٽڏان سچ الاولدا
وچ روهڙي گدران اسالڏا، ملڪ ٻاڇهون ڪوڪاولدا

شبد (٢) روپ سورٺ

ڪيڏو صاف صفائي لالن ڳوهه ڳاڙهان چاهي ٻار
مشڪل ٻازي عشق دي

١- ڳوهه غازي سي ڪٽندا، جيڪي جنگ جا جهونجهار ٻار
موهيا محبت ٻار جي، مارنا تنهنجي ميار ٻار
منصور جهڙا مڙس ها، جن جيئندي جان جلائي ٻار
٢- ڪهان جم جم هي سڪندر، ڪهان هي سردار ٻار
وڃا چلي چوغان ۾، ٽوڙي عالم ها اسرار ٻار
رهسي نام سائين ڪا، ٻي آلي ٻي اڪائي ٻار
٣- راهه ڏ ٻاچ رالد ڪيڏي، اهڙي ڪندي ڪون ڪري
موهيو محبت ٻار جي، تنهنجي ذوق ذري
سر ويڃي سوليءَ ڏناؤن، شمش ڪل ڪلائي ٻار
٤- وڪر و ٻهي تن وهايو، جن ٻارت ڪئي جفا
ڪي ٻيٽي هن ساوان سٽي، هر ڪني دوون لڳاع
سر ڏي و تندا سنگ ساري، ٻيٽي ٻرڪڻ هار ٻرڪائي ٻار
٥- هٿتي هڪ ڪلاڪ مٿي تان روئندي زاوون زار ٻار
تيري ڪيتي دوست مالدي آهيان، ٻيٺي ٻچان ٿي ٻار ٻار
ڪر ايسر ڏي آوڻ دي، جان لبان سر آلي ٻار

سر ڪوهياري

شبد (١) روپ ڪوهياري

ٻالڪي روز ٻچان اسار، ڏوڻن ڏيهڙا لاٻا ڳهڻا

١- وٻي وانوڏرن لـي، سارو ڏ اسهن سڪان
٢- اڪيون الهيءَ ٻار ڏي، جهڙيون جهيءَ جڪان

٣- جوڙيون الـم جاڳ لاءِ، چئن جـيون نه چکان
٤- اڄليون وڃي هيءَ ڪاڪ لئي، ڇپيون ٽان ٽڪان
٥- وهـن جهولا ولـون جـيءَ ءِ، ايسر ليهن لڪان

شبد (٢) روپ ڪوهياري

تـوان ليايا مونڏي آيا، قاصد ڪالھ ٻران جـا
١- سـور اڳي ڪون اڳـرا، جيڏ ٻـون جهولـيءَ ٻايا
٢- سـورن سندو ڏاھ ڪو، ٻڪن مٽي ڪـي ٽهرايا
٣- ٻـل ٽل ٻـور ٽون ٽـا، روڙون روز سـوايـا
٤- ايسر ڏ ٻمر اڇـڙ جـا، سگهڙا ڪرج ڪي سعايا

شبد (٣) روپ ڪوهياري

ڪوهيارل ڪي ڪوڪان، ڪن منهنجون من ٽون
ڏ ٻهن ڳٽيندي مون ڏٽا، گڏري سال وڃن
١- ڇپر مولڪي ري اد ٽون، ڇاهون ڇو وٽا ڇڏي
جيڙري ملان مون مارن، ڪرو آهي موسڪي مٽي
لهندم سار سڏي، واڱي شال وٽين
٢- ڳالھ الهن جي ٻڌي، ڏورون ساھ ڏري
مهٽي ٽن جي ماريس، وٽنس قول ڪري
هڪ آهي ٻنڌ ٽري، آهون شال اکهن
٣- ايسر ڇري ڳالھ اها، ٽران ٻهنجا شال ٽسان
الهن اکين سان اد ٽون، جيڙري مان جالي ڏ سان
ڇرد روٽي مان وسان، شل مولڪي ٻهنجو ڪٽي ڪن

سر سهڻي

شبد (١) روپ سهڻي

دردوندن کي دلاسا، اچي يار ڏنجن دلاسون ڀلا

١- ٻڌ ٻر ٻروانا ري جالي، پتنگ ٻڏن ٿا ڀلا
گهوٽ وڃڻ ٿو ڪيڻن گهاٻون، الا

٢- ٻاڻيءَ وانگي ري جالي، اسانکي ٻيل ڪرن ٿيون ڀلا
صاف جهليون سر واهيون ڀلا، دردوندن

٣- قلبلاه کي ري جالي، قتل ڪيو سي ڀلا
موٽي تو ڪيڻن ملهاٻون ڀلا، دردولدن

٤- دردولدن جو ري جالي، اچي واڙهو وسيو ٿي ڀلا
سرهي ٻو سيج وڇاٻون ڀلا، دردولدن

٥- هن وٻڇهاوون ري جالي، اسانکي وٺين وساري ڀلا
هڪ دم ٻا ٻو ٿوکون ڏاهيون ڀلا، دردولدن

٦- صاف ٿي لڪو ري جالي، سر ايسر جو ڀلا
ڀول ڏ ٻيو ڪو ٿا ڀانيون، دردولدن

سر رامڪلي

شبد (١) روپ رامڪلي

ٻاٻڪ ساڻ ٻراٽ مڻهنجي ٻاٻڪ ٻر جو ٻاڻي
چارڻي چاڪر ڏمهنجا آهيون ڏهن ٻر ڏهي

١- سالت صلح صبوري ٻکي مڻهنجي ٻاڻي
رام نام ست هي سڌهي

٢- ٻاٻڪ مڻجهون لعل مون ڏان اوري لڏ و ڏڏ ٻ
دان ڪفر اسلام حاضر مڻهنجي حد ٻ
اول گهول سر صدقو رمز دل راهي .... ٻاٻڪ

٣- ٻاجھ مڃھون ٻاجھ ھيئر، ليڪن وڏو لعرو
جھليءَ مون جھولي ٻيو ڪنھيو ڪارو
تو ٻاٻاڻي ٻار جا ڏاڍ ڪڏ ٻا ڏ ٻاھي .... ٻاجھ

٤- ايسر مڃھون ايشور تيو، وتون وڃھو واھي
جن ڪاڄ ھٿس ڇولاتو، ساڃيا مليا سيٺي
اڪي ٻڪي حق ھڪ، ٽڪي آھيون ٽيٺي .... ٻاجھ

شبد (٢) روپ رامڪلي

ٻار ڏنو ٻار کي سکھو سڏ سڏ ۾
ڏاڻ ڪفر اسلام حاضر مھنجي ھنج ۾

١- جيڪي ٻانيم ڏورھا، سي واجھي ليري وچ حضور
ٻي مڙڻي ھل ھل ڪوڙ ڪوڙ ڪوڙ
ترڪرام ترڪرام خير ساڄ ڪڏ ۾ .... ٻار ڏنو

٢- سڏ ڏنو سڏ ٽيو عرش آراھيو
ڪٽڪ جوٽو اوھان ڪاڏي، اسان ڪاڏ و چاٽيو
ھردم ھووان، جڙاو جاڻي جڳ ۾ .... ٻار ڏنو

٣- سڏ ڏنو سڏ ڪيو قلب ڪؤڪارو
عشق جي آراھ ۾ ڪيو محبوبن مارو
رام نام سچ ھي، وھيو وارث وڳ ۾ .... ٻار ڏنو

٤- احدون اصلي ٻار مان آھيان ايسر ايشوري
مڪڙ مالي ڳل ليو، ھڪ واڙ ا، وڌم وسري
جمم جڳد ايش کي روح رڳ رڳ ۾ .... ٻار ڏنو

شبد (٣) روپ رامڪلي

ڳوڙ مهنجي ڳل ڦل، جهولي ڀري آهي
هنس وٺو هنج ۾، من موڙ موتي ڪاٿي

١- ڳوڙ مهنجي ڳلن هاڻي، ڪبي سڄي سٽ ساڻي
رام وٺو تخت تي، واه رحيم ليکو لاهي

٢- ٽلي ٽلن چار ڳل عشق جا آهن حشر هل
فرش رکيم عرش تي، وٺو والجهاي وڃائي

٣- هيٺيون رکيم مٿين تي، مٿيون رکيم وچين تي
چاڪر رکيم چوٿين تي، اڳين ڪون لکهائي

٤- ماڻهر مڙئي مالجهاندو، اسان پڌو پالڊو
اسالکي ڏ ڏينڏ کي آلدو، وٺس ڏ وڻي ڏيان لائي

٥- مالجهاندي جو ڪري ويا ماڳ، آئي الڪ، تو ٿيئن جاڳ
سلطاني آهي سٽ سهاڳ، سڪون تو سهائي

Printed by Shri Madhawdas J. Chhatani at the Shivaji Printing Press, Camp No. 3, Kalyan.
and Published by Shri G. K. Harjani Secretary Sufi Sahitya Mala, Block B-19/111, Kalyan Camp 5.

[illegible]

اُردو، فارسي ۽ عربي سنڌيءَ ۾ ڇپيل پستڪ

وحدت نامه: سنڌ جي مشهور صوفي فقير بيدل سائينءَ جي بيتن ۽ ڏوهيڙن جو ڪتاب جنهن ۾ وحدت جي ڳجهن رازن جو بيان ٿيل آهي. هن ڪتاب جا ٻه ڇاپا اڳ پاڪستان ۾ خلاص ٿي چڪا آهن ۽ هي ٽيون دفعو ڇپيو آهي. قيمت پنج آنا.

ديوان بيڪس: هن ڪتاب ۾ صوفي فقير بيڪس ننڍي سائينءَ جون ڪافيون ۽ ڪلام ڏنل آهن جي جملي ٢٠ سر ٿيندا. بيدل ۽ بيڪس ٻئي پاڻ ۾ پيءُ پٽ هوا ۽ فقير بيدل کي عزت وچان وڏو سائين ۽ سندس فرزند بيڪس کي ننڍو سائين ڪري چوندا هوا. بيڪس سائينءَ جي ڪلام جو هي مڪمل ڪتاب پهريون ئي دفعو ڇپيو آهي جنهن ۾ بيڪس سائينءَ جو سمورو هندي، فارسي، عربي ڪلام، بيت، غزل ۽ ڏوهيڙا ڏنل آهن. قيمت سوا روپيو.

ديوان بيدل: وڏن سرن جا سمورا بيت، ڪافيون ۽ ڪلام، فقير بيدل سائينءَ جي سوانح عمري ۽ سموري تصنيفات هن ڪتاب ۾ ڏنل آهي. ڪتاب جو ٻيو ڇاپو آهي. پهريون دفعو سنه ١٩٤٠ع ۾ پاڪستان ۾ هرچاڻي گدومل ڇپايو هو جڏهن سنڌ سرڪار کيس انعام عطا ڪيو هو. ڪتاب جي ڪور تي بيدل سائينءَ جي درگاه جو دلڪش فوٽو ڏنل آهي ۽ ڪتاب پلاسٽڪ جي پارش ۾ بند ٿيل آهي. قيمت اڍائي روپيا ٽپال خرچ هر هڪ ڪتاب لاءِ جدا. ملڻ جو پتو:-

هرچاڻي گدومل، سيڪريٽري صوفي ساهتيه مالا

B-14/111 ڪلياڻ ڪئمپ نمبر ٥